

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН АГАРТУУ МИНИСТРЛИГИ
КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ**

ОКУУ ПРОГРАММАСЫ

«ӨЗБЕК ТИЛИ ЖАНА ОКУУ»

окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн
жалпы билим берүүчү уюмдарынын 1-4-класстары үчүн

Бишкек – 2025

Түзүүчүлөр:

Исманова А.А., филология илимдеринин кандидаты, доцент, ОшМУнун өзбек тили жана маданият борборунун директору

Кадирова Ф.Б., Ош шаарындагы №22 Солижон Шарипов атындагы орто мектебинин башталгыч класс мугалими.

Сайдрахимов К.Ф., ОшМУнун индустриалдык-педагогикалык колледжинин ага окутуучусу.

Батыркулова А.Б., КББАнын филологиялык билим берүү лабораториясынын башчысы, п.и.к.

Рецензенттер:

Махсумханов С.А. КУУнун алдындагы өзбек тилдүү билим берүү мектептери үчүн окуу китептерин түзүү борборунун редактору, ф.и.к.

Алимова Б.Т. Ош шаарындагы мугалимдер билимини өркүндөтүү институтунун башталгыч класстар кабинетинин методисти.

МАЗМУНУ

I. ТҮШҮНДҮРМӨ КАТ

II. ПРЕДМЕТТИН МАЗМУНУ

III. ПРЕДМЕТТИ ОКУТУУНУН МЕТОДИКАСЫ

IV. ОКУУЧУЛАРДЫН ЖЕТИШКЕНДИКТЕРИН БААЛОО

I. ТҮШҮНДҮРМӨ КАТ

Предметтин актуалдуулугу

Өзбек тили жана окуу предметтери 1-4-класстарда окуучулардын функционалдык сабаттуулугун, коммуникативдик жана окурмандык компетенттүүлүктөрүн калыптандырууга багытталат. Булар окуучулардын алгачкы сабаттуулугун ачуу менен бирге, эне тилинде ой жүгүртүүсүн, интеллектуалдык жана чыгармачылык жөндөмдөрүн өнүктүрүүнүн каражаты, башка предметтерди да өздөштүрүүнүн натыйжалуулугун камсыздайт жана алардын негизи болот. Баланы инсандык үлгү сапаттарга тарбиялоого, социалдаштырууга кызмат кылат. Өзбек тили жана окуу предметтеринин стандарты 1-4-класстарда бирге жазылат, бирок ар бири өз алдынча окуу китептери менен окутулат.

Өзбек тили предмети адегенде окуучулардын эне тилиндеги тыбыштарды туура айтып, тамга таануу аркылуу муунду, сөздү, сүйлөмдү, андан ары текстти окууга үйрөтөт. Бара-бара эне тилинде (*кеп маданиятынын компоненттерине ылайык*) таза, туура, адептүү, орундуу, логикалуу жана бай сүйлөө менен жазууга үйрөтүү аркылуу Өзбек тилинин тилдик системасы боюнча маалыматтарды берет.

Окуу сабактарында 1-4-класстарда окуучунун жалпы эле окуу ишмердигин түптөөдөн баштап, ар кыл тематикада, кептин түрлөрүнө (баяндоо, сүрөттөө, ой жүгүртүү) жана стилдерине (публицистикалык, таанышуучулук, коомдук-маданий, көркөм) ылайык тексттерди окуп үйрөнүүгө, талдап түшүнүүгө, натыйжада окурмандык ишмердикке багыттайт. Ал эми 5-6-класстарда көркөм адабий чыгармалардын балдарга арналган мыкты үлгүлөрүн ырааттуу үйрөнүүгө өтөт.

1-6-класстарда Өзбек тили жана окуу предметтерин окутуунун максаты – окуучулардын эне тилинде сөз байлыгын жана байланыштуу кебин өстүрүү, тил системасынын негизги элементтерин өздөштүрүү аркылуу сабатын ачуу жана кептин түрлөрү менен стилдерине ылайык текстти сабаттуу окуп/угуп кабыл алуу аркылуу окуучулардын кеп ишмердигинин бардык түрлөрүндөгү окуу-жазуу көндүмдөрүн, окурмандык ишмердигин өнүктүрүү.

Милдеттери.

1. Таанып-билүүчүлүк:

– кептик, тилдик жана текст боюнча жөнөкөй түшүнүктөрдү жана окуу, жазуу, сүйлөөнүн негизги эрежелерин өздөштүрүүнү камсыз кылуу;

– тилдин, тексттин жана адабий чыгармалардын маани-маңызын, табиятын, жанрларын, образдарын алгач түшүнүү, окуп-үйрөнүү, талдоо көндүмдөрүн калыптандыруу;

– кептин ар кандай түрлөрүнүн, стилдеринин өзгөчөлүктөрүн жана баарлашуу жагдайын эске алуу менен карым-катыштын (диалог, монолог) максаттарын, милдеттерин, каражаттарын жана шарттарын практикада колдоно билүү жөндөмүн өнүктүрүү. Бул иш-аракеттер окуу процессинде сабактын билим берүүчүлүк максаты аркылуу жүзөгө ашат.

2. Жүрүм-турумдук:

– кеп, тил жана түрдүү тексттер аркылуу окуучунун алган билимдерин карым-катыштын түрдүү окуу жана окуудан сырткаркы кырдаалдарында колдоно билүү, ар кыл типтеги жана жанрдагы маалыматтар/тексттер менен иштөөгө жетиштирүү;

– өзбекче таза, так, туура, адептүү сүйлөө, жазуу көндүмдөрүнө, сүйлөө, жазуу этикетине, кеп маданиятына көнүгүү, адабий тексттерден көркөм-эстетикалык жана адеп-ахлактык сабактарды, үлгүлөрдү алуу жана үйрөнүү;

– тексттерди үн чыгарып жана ичинен туура, тез, аң-сезимдүү, шар, көркөм окуу көндүмдөрүнө, көркөм, илимий-популярдуу, туташ жана туташ эмес тексттерди окуп түшүнүү жана өзгөртүүнүн, жаңы текст түзүүнүн жөнөкөй ыкмаларына ээ кылуу;

– окуу тексттерин, адабий үлгүлөрдү өз алдынча тандоо, кошумча маалыматтарды алуу жана аларды түшүнүү үчүн маалымдама адабияттарды колдонуу билгичтигин калыптандыруу. Бул иш-аракеттер окуу процессинде сабактын өнүктүрүүчүлүк максатынын негизинде жүзөгө ашырылат.

Баалуулук:

– окуучуларды кептин ар кыл түрүнө, стилдерине жана жанрына ылайык тексттерди окуп-үйрөнүү маданиятына жана окуганы/укканы боюнча оозеки, жазуу түрүндө өзүнүн пикирин, баасын билдирүү көндүмүнө үйрөтүү;

– текстти окуу аркылуу анын адабий-эстетикалык, руханий-адептик баалуулуктарын үйрөнүү, образдарын талдап үйрөнүү менен, алардан үлгү сапаттарды алуу, анын натыйжасында окуучулардын адеп-ахлактык тажрыйбасынын баюусуна; жакшы жана жаман тууралуу, улуттук жана дүйнөлүк баалуулуктарды, нарктуу түшүнүктөрдү билүү, аларды урматтоо, сыйлоо түшүнүгүнүн калыптануусуна шарт түзүү, анын эң жөнөкөй үлгүлөрүн турмушунда колдонууга көнүктүрүү. Бул баалуулуктар окуу процессинде сабактын тарбиялык максаты аркылуу жүзөгө ашат жана анын материалы боло алат.

Өзбек тилин жана окуу предметтерин 1-6-класстарда окутууга төмөндөгүдөй методикалык мамиле жасалат.

1. Коммуникативдик-функционалык принципти ишке ашыруу:

– Өзбек тили предметинен эне тилинде таза, так, туура, адептүү, орундуу логикалуу, бай сүйлөөгө жетишүү;

– сүйлөшүү тематикаларында жана кырдаалдарында, кеп ишмердүүлүгүнүн бардык түрлөрүндө (окуу, угуу, сүйлөө, жазуу) сүйлөө-жазуу көндүмүн өнүктүрүү;

– ар түрдүү баарлашуу формаларында (оозеки, жазуу) сабаттуулукка жана сүйлөшүү маданиятына (окуучу-окуучу, окуучу-мугалим) жетишүү; маалыматтын булагы, тарбия каражаты жана оюн билдирүү менен баарлашуунун натыйжасы катары текст жөнүндө түшүнүгүн калыптандыруу;

– окуучулардын ар кандай стилдеги жана кептин түрүндөгү тексттерди түзүүгө болгон ички каалоосун (муктаждыгын), мисалы: ишмердик (кат, кулактандыруу, жарыя ж.б.), көркөм (аңгеме, ыр, жомок ж.б.), коомдук-маданий, илимий-таанып-билүүчүлүк түшүнүктөрү жана мүмкүнчүлүктөрүн арттыруу.

2. Таанып-билүү (когнитивдик) принциби аркылуу:

– сөздүн маанисин, кызматын билүү менен, аны туура колдонуп сүйлөө аркылуу, анын адамдын таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн эң маанилүү куралы жана дүйнөнү таануу каражаты катары өздөштүрүү;

– предметтин эң маанилүү түшүнүктөрүн баскычтар (окуучунун фонематикалык кабыл алуусун бекемдөө, каллиграфиялык сабаттуулугун калыптандыруу, орфографиялык-пунктуациялык жана стилдик көндүмдөрүн өркүндөтүү, текст талдоо жана текст түзүү аркылуу байланыштуу кебин жана кеп маданиятын өнүктүрүү) боюнча өздөштүрүү;

– ой жүгүртүү иш-аракеттеринин түзүмүндө (салыштыруу, классификациялоо, системалаштыруу жана жалпылоо) жана жалпы таанып-билүү процессинде тилдин системасынын негизги элементтерин үйрөнүү, колдонуу, анализдөө жана синтездөө процесстерин өздөштүрүү;

2. ПРЕДМЕТТИК КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮКТӨР

Өзбек тили жана окуу сабактарында төмөндөгү предметтик компетенттүүлүктөр калыптанууга тийиш. Алар башталгыч билим берүүнүн өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен төмөнкүчө аныкталды:

Өзбек тили сабактарында:

Кептик компетенттүүлүк:

- эне тилинде таза, так, туура сүйлөөгө жатыгуу;
- эне тилинде пикирин оозеки түрүндө билдире алуу, маалыматтарды айтып жана жазып, оюн текст түрүнө сабаттуу, байланыштуу жаза алуу;
- сүрөт жана таяныч сөздөр менен текст түзүп, аларды презентациялай алууга жетишүү;
- берилген тааныш темаларга карата оозеки жана жазуу түрүндө чакан текст түзүп класста түшүндүрүү;
- эне тилинде кеп этикетине ээ болуу, сылык таанышып, сылык учурашып, бир нерсени сылык сурап алуу, кечирим суроо, уруксат суроо, натыйжада адептүү, орундуу баарлашууга үйрөнүү.

Тилдик компетенттүүлүк:

- эне тилинде сабатын ачуу, сөз байлыгын арттыруу, өзбек алфавитин билүү, анын тыбыштык курамы тууралуу маалыматтуу болуу, фонематикалык кабыл алуусун бекемдөө;
- орфографиялык-пунктуациялык сабаттуулукка жетишүү, кеп ишмердигинин бардык түрлөрүндө жазуу жана оозеки түрдө көндүмдөргө ээ болуу;
- текст тууралуу, кептин түрлөрү менен стилдери тууралуу маалыматтуу болуу, эне тилинде таза, так, туура сүйлөп, жаза билүүгө жатыгуу;
- эне тилинин тилдик системасы жөнүндө түшүнүк алуу, сүйлөм мүчөлөрү (5-класс) жана негизги сөз түркүмдөрү (6-класс) менен таанышуу жана сөз маанилерин, курамын, түрлөрүн билүү, пунктуация менен орфографиянын элементтерин кебинде колдонууга машыгуу.

Этномаданий компетенттүүлүк – окуучулардын өз эне тилинин улуттук лексикалык каражаттарын өздөштүрүү, сөз маанисин билүү, түшүнүү, аны сүйлөө процессинде туура, так, орундуу колдоно алуу, эне тилинде өз элинин маданиятын, үрп-адатын, нарк-насилин, улуттук буюмдарын, кийимдерин, ж.б. так, туура атай билүүнү камтыйт.

Окуу сабактарында:

Окурмандык компетенттүүлүк – бул үн чыгарып жана ичинен туура жана шар окуу, көркөм, сезимдүү, түшүндүрүп окуунун, илимий-популярдуу жана окуу тексттерин талдоонун жана өзгөртүүнүн элементардык ыкмаларын өздөштүрүү, окуганынын/укканынын мазмунун түшүнүү үчүн түрдүү булактарды колдонуу, кошумча маалыматтарды алуу жана эстетикалык табитине жана керектөөсүнө *жараша адабиятты, анын жанрын (ыр, аңгеме, жомок) тандоого, окуу маданиятына жатыгуу.*

Эмоционалдык-баалуулук компетенттүүлүк – бул башталгыч мектептин бүтүрүүчүсүнүн кеп ишмердигинин бардык түрлөрүн аң-сезимдүү өздөштүрүү, окуган/уккан кепке, чыгармага баа берүү, *ички эмоциясын өстүрүү (кайгыруу, кубануу, юморго мамиле), тексттеги эмоционалдык абалды түшүнүү*, карым-катыштын ар кандай кырдаалында кептик, кептик эмес (мимика, кыймылдар) жана интонациялык каражаттарын колдонуу менен кеп маданиятын сактоо.

Чыгармачылык компетенттүүлүк – бул компетенттүүлүктө эң жөнөкөй адабий-көркөм жана публицистикалык тексттер менен иштей алуу, адабий тексттер, жанрлар тууралуу билүү, аңгеме, ыр, жомок жанрларын айырмалай билүү жана алар менен иштей алуу. Булар аркылуу баштапкы адабий билимге ээ болуу. ***Окуучунун адабий чыгарма, анын мазмуну, идеясы, каармандары, алардын тарбиялык таасири тууралуу чыгармачыл ой жүгүртүүсүн өстүрүү, өз алдынча эң жөнөкөй, алгачкы адабий туундуларды жаратуусуна (ыр, жомок) багыттоо.***

Социомаданий компетенттүүлүк - башталгыч мектептин бүтүрүүчүсү ***жашап жаткан аймагына, чөйрөсүнө жараша тилдин улуттук-маданий өзгөчөлүгүн эске алуу менен***, кептик этикетке ылайык баарлашат, тил аркылуу көп маданияттуу дүйнөдө өз ара натыйжалуу мамиле жасай алат. Социомаданий баалуулук кептик, тилдик жана окурмандык компетенттүүлүк менен тыгыз өз ара карым-катышта калыптанат.

Предметтин базистик окуу планындагы орду жана мааниси

Башталгыч класстардагы Өзбек тили жана окуу предметтери эки нерсе менен айрыкча маанилүү:

- *биринчиден*, аталган сабактар аркылуу баланын сабаттуулугу ачылат:

- *экинчиден*, окуу көндүмдөрү калыптанат. Ошондуктан, бул эки ишмердик Өзбек тили жана окуу аттуу өз алдынчалуу эки предмет аркылуу калыптанат жана окуу планында эки предмет катары көрсөтүлөт.

1-класста негизги көңүл кеп өстүрүүгө жана сабат ачууга бурулат да, окууга бөлүнгөн сааттарда “Алиппеге чейинки” жана “Алиппе мезгилинде” деген этаптарда жумасына 1 сааттан мугалим тексттерди окуп берүү менен аңгемелешүү иш-аракеттери жүзөгө ашат. Ал эми “Алиппеден кийинки” деп аталган мезгилде жөнөкөй тексттерди, анын ичинен, чакан ырларды, аңгеме-жомокторду окуучулар өзүлөрү окуп, аңгемелешүүлөр уюштурулат. Мындагы окуу иштери жогоруда аталган мезгилдерде кеп өстүрүү, сабат ачуу жана алгачкы тилдик көндүмдөргө машыктыруу иштери менен айкалышта, бирок өз алдыларынча жүзөгө ашат.

Ушулар аркылуу бардык окуу иштери менен окуучулар ээ болуучу: окуу, ой жүгүртүү, акыл, сүйлөө, окурмандык ж.б. ишмердиктерди өнүктүрүү калыптанат. Андыктан, бул ишмердиктер окуучунун жаш курагынан тартып базалык көндүмдөр катары эсептелүү менен, андан ары улуттук нарктуулук маданиятын билип чоңоюну, гендердик мамилелерди, кыргыз жараны сезимин калыптандырууну, инклюзивдик маданиятты, санариптик көндүмдөрдү, көп маданияттуулукту, социалдык теңчилдикти ж.б. окуучунун жан дүйнөсүнө тил жана текст аркылуу камсыз кылуу үчүн Кыргыз тили жана окуу предметинин универсалдуу мүмкүнчүлүгүн камсыз кылуу – башталгыч мектептин алдындагы милдети болуп саналат.

Анткени окуучунун сабатын ачып, кебин өстүрүп, текстти сабаттуу окуу, мазмунун түшүнүү жана талдоо, жеке оюн билдирүү, текстти өркүндөтүү, кайра иштеп чыгуу, окуу ылдамдыгына жетишүү ж.б. талаптар башталгыч класстарда келечектеги инсандын окуу жана түшүнүү көндүмдөрүн өнүктүрүүнү жөнгө салат. Ушулардын натыйжасында таанып-билүүнүн жана баарлашуунун куралы катары бул предметтер окуучулардын башталгыч класстардагы, андан аркы жогорку класстардагы бардык окуу предметтерин сабаттуу окуп-үйрөнүүнүн натыйжалуулугун камсыздайт.

Базистик окуу планда Ўзбек тили жана окуу предметтерине бөлүнгөн сааттардын көлөмү төмөндөгүдөй:

к\№	Класстар	Жумалык саат	Жылдык саат
1.	1-класс	2 саат	68 саат
2.	2-класс	3 саат	102 саат
3.	3-класс	3 саат	102 саат
4.	4-класс	3 саат	102 саат

II. ЎЗБЕК ТИЛИ ЖАНА ОКУУ ПРЕДМЕТТЕРИНИН МАЗМУНУ

Ўзбек тили ва ўқиш фанларининг асосий мазмуни

Ўзбек тили дастури изчиллик ва системалилик принцип талабларига кўра қуйидагича берилди.

1.Нутқ ўстириш.1-синф **Савод ўргатиш** дарслари ўқувчи нутқини ўстиришга йўналтирилади.Бола атрофдаги олам ва ижтимоий муҳитга мослашишига қаратилган нарс-буюмлар расмлари,сюжетли тасвирлар орқали сўз,гап ҳақида тушунча олади. Сўз бойлиги ўстирилади.Бу даврда кўриш,эшитиш,тушуниш,айтиш,сўзлаш фаолиятлари узвийликда олиб юборилади.Кичик матнлар ўқитувчи томониданг ўқиб берилади, қайта мазмунини сўрайди. Болалар нарс-буюмлар номини расмга қараб айтади,бўйайди,имо-ишора,ҳаракатлар орқали кўрсатади, сўзлардан товушларни ажратиб ,ҳарфларнинг белгиларини чизади ва сўзлардан товушни ажратиш орқали фонематик қобилияти ривожлантирилади.

2.Боғланма гап. Боғланма гапнинг материаллари, дастурнинг махсус бўлим сифатида эмас балки барча ўқув жараёнларида олиб борилади. Бола расм, гап,гап турлари, матн,матн турли ва бадий асар жанрлари устида ишлашида боғланишли нутқ устида ишланади.1-4 -синф ўқув материалларини ўзлаштиришда сўз,матн,нутқ ўстириш ишлари орқали боғланма гап ривожлантирилади.Ўқувчилар кичик ҳажмли эссе,иншо, баён каби ёзма ишлар, синфдан ташқари мустақил бадий асарларни ўқиш ва сўлаш каби иш турлари орқали боғланишли гап,матн тузишга ўргатилади.

3.Фонетика. Бу бўлим орқали ўзбек алфавитининг тузилиши, товуш,ҳарфларни фарқини ўрганади.Бола фонетик бўлимини ўрганиш орқали қуйидаги кўникмаларни шакллантиради:

- товушларни тўғри айтиш орқали фонематик кўникмалари шакллантирилади;
- товушлар артикуляцияси устида ишланади;
- ҳарф элементларини чиройли ёзиш малакасини эгаллайди;
- ҳарф,бўғин,сўз таркиби, гап ва матнларни тўғри ёзишни ўрганади.

4.Лексика.2-синфдан сўз ва гапнинг вазифаси,.номлари,белгилари,ҳаракатларига кўра ажратишни, оғзаки ва ёзма нутқида тўғри қўллашни,гап тузишни ўрганади. Сўзларни маъно, шаклларига кўра ажратиб, саволлар бериш ва саволларга жавоб топишни билади.

5.Пунктуация:бу бўлим орқали сўзларни,гапларни айтиш,ёзиш, бир –биридан ажратишда,шунингдек гапларнинг мақсадига кўра турлари, гапнинг уюшиқ бўлакларида қўллаш қоидаларини ўрганади.

6.Нутқ маданияти.2-синфдан бошлаб,нутқ маданияти устида ишланади,чунки бола кичик ёшидан бошлаб нутқ маданияти элементларини ўрганиши зарур.Ўзбек тилида

аниқ,соф,тўғри,ифодали,мантиқли сўзлаш,ахлоқ-одоб қоидаларига риоя қилиш орқали нутқ маданиятини эгаллаши ва амалий қўллай билиш болада жамиятта ўз ўрнини топишига ёрдам беради

7.Морфология.3-4-сифдан бошлаб,нутқ жараёнида қўлланиладиган сўзларнингмаъно ва белгиларига кўра туркумларга ажратишни,от,сифат,феъл сўз туркумига оид сўзларни маъноси ва саволлар асосида ажратишни ўрганади.

8.Синтаксис.3-4 синфларда сўз таркиби ва гапларни ажратишни, гапларнинг мақсадига кўра турлари ва уларнинг гапдаги вазифасини элементар таҳлил қилишни ўрганади.

9.Предметлараро боғланиш. 1-4 синфларда ҳар бир фан ўзбек тили ва ўқиш дарслари материаллари бошқа фанлар билан боғланиб ўргатилади.Бу болада илмий тушунчаларини ривожланишига ёрдам беради.

10.Ёзма ишлар -боланинг ёзма саводхонлиги ўзаги. Чораклар ва йил якунларидаги назорат диктантлари, баён,иншоолар ва дарс жараёнидаги машқлар билан ишлаш ўқувчиларнинг ўқув материалларини амалий ўзлаштиришини текшириш ва мустаҳкамлаш мақсадида олиб борилади.

11.Такрорлаш ва умумлаштириш.Чорак ва йил охирида **такрорлаш,қайталаш,ёдга солиш,умумлаштириш ишлари** ўқувчиларнинг ўқув йили давомида ўтилган материаллар бўйича билим, кўникмалар, шунингдек тил, нутқий ва маданий компетентликлари,кутилган натижаларни аниқлаш учун тавсия қилинди. Бу натижаларга кўра ўқувчининг кейинги фаолияти учун ўқув машғулотлари белгиланади.

Ўзбек тили

1-синф

Савод ўргатиш ва нутқ ўстириш

Ҳафтасига –2 соат, унинг ичида алифбегача давр – 8 (ёзув-4 соат ва ўқиш-4соат) соат, алифбе даври 52 соат(ёзув-26 соат ва ўқиш учун-26 соат), алифбедан кейинги давр 8 соат.(Ўқиш-4 соат ва Ўзбек тили -4 соат). Йил давомида - 68соат.

1-синфда савод ўргатиш ва нутқ ўстириш деб номланади. Савод ўргатиш уч даврни ўз ичига олади. Алифбегача бўлган давр, алифбе даври ва алифбедан сўнгги давр.

Алифбегача бўлган даврнинг вазифаси болаларнинг оғзаки нутқини ўстиришга қаратилган бўлиб, барча иш-ҳаракатлар оғзаки шаклда амалга оширилади. Нарса-буюмларнинг номини тўғри айтиш, нутқ ўстириш, гап, сўз, товушни анализ қилиш кабилар фонематик эшитиш кўникмалар орқали ривожлантирилади.

Демак, бу даврда фонематик эшитишни ўстиришга катта аҳамият берилади: ўқиш, яъни ҳарфни ўрганиш учун болалар товушни анализ ва синтез қилишга тайёр бўлишлари, уларда нутқнинг товуш табиати ҳақидаги тасаввур шаклланган бўлиши зарур. Бу давр шунинг учун «кўрамиз, эшитамиз, талаффуз қиламиз» сўзлари билан бошланади. Алифбегача бўлган даврда қуйидаги иш-ҳаракатлар амалга оширилади:

Эшитиш: дастлабки кунлари ўқитувчининг сўзи бола учун йўлланма берувчи, ўргатувчи ва шакллантирувчи вазифани бажаради. Шунинг учун боланинг бу даврда сўзни тўғри эшитиб, тушуниб олишининг аҳамияти катта. Ўқувчилар нарс-буюмларнинг номини, ҳаракатини, белгисини талаффуз қилганда товушларнинг эшитилишини, уларнинг тури, ўхшаш жиҳатларини солиштириш орқали тушунади. Товушларни ўқувчи қанчалик тўғри эшитиб, тўғри талаффуз қилса, уларни осон ўзлаштириши амалиётдан маълум.

Бундан ташқари ўқитувчининг дикцияси, сўзларни бўғинлаб, оҳанг билан ифодали айтиши ҳам катта аҳамиятга эга.

Сухбат. Сухбатлашиш фаолияти эшитиш фаолиятидан кейинги амалий босқич. У икки йўналишдан иборат.

а) диалог: Нутқ. Гапнинг бу тури ўқитувчи билан ўқувчи ўртасида ўтказилади. Унда нарса-буюмларнинг номи айтилади, қаерда тургани, қандай, қанча ва нима қилаётганлиги ҳақида савол-жавоб ўтказилади.

б) монологик гап. Диалогик нутқ болаларнинг мустақил сўзлашга тайёрлаш босқичи бўлса, бу босқичда ўқувчи теварак-атрофда кўрган нарса-буюмларни, сюжетли расмлар, товушларни анализ қилиш ва шартли график усул билан оғзаки айта олиш кўникмасига эга бўлади.

Бунда ўқитувчи ўқувчининг луғат бойлигини ўсишига, ўз фикрини айта олишига эътиборини қаратади. Ўқувчилар 2-3 ёки ундан кўп сўзлардан гап тузиб ўз фикрини баён эта олишади. Оғзаки ҳикоя учун берилган матнларнинг ҳажми болаларнинг ўзлаштиришига боғлиқ ҳолда кенгайтирилади.

Матндаги гапларни, гапдаги сўзларни санаш, сўзлардаги бўғинлар сони ва бўғиндан товушни ажратиш амалга оширилади. Тайёрлов даврида болалар ўқитувчининг топиширини эшитишга ва уни тўғри бажаришга ўрганадилар.

Алифбе даври узоқ давом этадиган масъулиятли жараён, чунки бу даврда болалар ўзбек тилидаги товушларни билиб оладилар, ҳамма ҳарфларни ўқиш ва ёзишни ўзлаштиради.

Шунинг учун бу давр кўрамиз, эшитамиз, айтамиз, ўқиймиз ва ёзамиз деган ном билан бошланади ва шунга мос комплекс билиш-ўрганиш фаолияти шакллантирилади.

Алифбе даврида ўқувчилар эга бўлиши зарур бўлган асосий компетенциялар:

– товушнинг номи, артикуляция белгилари, фарқли ва ўхшаш жиҳати, чўзиқ ва қисқа талаффуз қилиш асосида ажратилади:

– товушни таниши, билиши учун берилган нарса ва сюжетли расмлар бўйича сухбат, монологик шаклда оғзаки айтиб берилади;

– ҳарфларнинг график белгилари, орфографик, орфоэпик қоидалари, яъни ҳарфларнинг элементлари асосида тўғри ёзиш, тўғри талаффуз қилиш, ҳарфларнинг бири-бирига тўғри улаб ёзишни ўрганишади. Сўзларни бўғинга бўлиниши, уларни қўшилиб ёки алоҳида ёзилишини, фикр тугал айтилганда гап бўлишини, унинг охирига нукта, сўроқ, ундов белгиси қўйилишини билади.

Она тили орқали болаларнинг руҳий олами шаклланади ва эстетик тарбия йўлга қўйилади. Дастурдаги барча материаллар этномаданий ва этнопсихологик принцип асосида берилади, яъни она тили орқали халқнинг руҳий олами, урф-одати, одоб-ахлоқи, юриш-туриши қоидаларини ўргатишга эътибор қаратилади. Булар халқ мақоллари, топишмоқлари, ҳикматли сўзлар, ҳамда болаларнинг ёш хусусиятини ҳисобга олган ҳолда, турли мазмундаги бадий матнлар билан бирга олиб борилади. Шунингдек, товушларнинг берилиш тартиби ҳарфларнинг ёзилиш ўзгачалигига эмас, балки сўз ҳосил қила олиш принципи асосида тартиб билан берилади. Аниқроқ айтганда унли, ундош товушлар аралаш ҳолда берилиб, иккинчи соатдан бошлаб, болалар янги сўз тузиб, ўқиш, ёзишга ўрганиб борадилар. Бу даврдаги ўзлаштириш, билиш иш-ҳаракатлари болаларнинг билиш-ўрганиш иш-ҳаракатларининг яқиндан-олисга, белгилидан-белгисизга деган принцип йўналишига қаратилади.” даврида бажарилувчи ва ундан кейинги даврда ривожлантирувчи асосий иш-

ҳаракатлардан бири. Улар ўрганган ҳарфларни ва товушларни қўшиб ўқийди, бўғинлайди, сўнг шар, аниқ ва ифодали, образли ўқиш билан амалга оширади.

Товушни артикуляциясига кўра тўғри ўқиш, сўз, гапларни, ундан кейин кичик матнларни ўқиш билан давом эттирилади. Ўқув фаолияти ўқиш учунгина бажарилмай, у нутқ фаолияти билан биргаликда олиб борилади. Сабаби, бола сўз ёки матнни ўқиш билангина чегараланмайди. Бола ўқиганларини тушунишни, ундан кейин у нима ҳақида эканлигини, сўнг мазмунини айтиб беришади. Ўқиганда аналитик-синтетик товуш методи қўлланилади, чунки болалар тез, шар, ифодали ўқиша олмайди.

Ёзув: ёзув - она тилини ўқитишда нутқ фаолиятига эга бўлишнинг якуний босқичи. Ёзув ишлари мустақил методлар (намуна асосида ёзиш, генетикалик метод), тамойиллар (кўргазмалилик, онглилик, такрорлаш, аста-секин мураккаблашиш, аввалги олган билимларига таяниш, ўқиш ва ёзишни бирга олиб бориш), гигиеналик талабга риоя қилиш, ўнг томонга буриб ёзиш каби қоидалар ва илмийлик асосида юргизилади. Ҳар доим тоза, чиройли ёзишга эътибор берилади.

Сўзларни ёзишда ҳарфларни чиройли, оралиқни сақлаш, бир-бирига улаб, қўшиб ёзиш, бош ва кичик ҳарфларни қоида, ўлчамларига мос тўғри ёзиш, дафтар чизиқларига тўғри ёза олишларига эътибор қаратилади. Сўзларни бўғинлаб ўқиш, бўғинлаб ёзиш, ўхшаш ва қарама-қарши маънодаги синоним, антоним сўзларни солиштиришга ўрганишади.

Ёзувда кўчириб (китобдан, дарстахтадан) ёзиш, йил якунида эшитиш асосида ёзиш бир-бири билан боғлиқ ҳолда олиб борилади. Болалар дафтарга ёзиб, қўли ёзишга кўникмасдан сўзни дарстахтага ёзишга ўргатилади.

Алифбедан кейинги даврда олиб берилган иш-ҳаракатлар давом эттирилади ва қуйидаги ишлар амалга оширилади.

а) ўқиш ва нутқ ўстириш, бу жараёнда боланинг боғланишли нутқи ва нутқ маданиятини ривожлантириш;

б) бу давргача ўзлаштирилган фонетик-лексик ва грамматик материалларни мустаҳкамлаш орқали, ўқишга, сўзлашга, ёзишга ўргатиш.

Ўқиш учун берилган материаллар мазмун ва тематикаси, жанрида боланинг теварак-атрофдаги воқелик ҳамда она юртни ёритувчи мазмун акс этиши ва қуйидаги йўналишларда берилган бўлиши мумкин.

1. Ўқиш, нутқ маданиятини шакллантириш ва нутқини ўстиришга қаратилган кичик шеърлар, эртақлар, ҳикоялар, масаллар;

2. Ўқувчининг билиш-ўзлаштириш, топқирлик, фикрлаш қобилиятини ривожлантиришга қаратилган топишмоқлар, топишмоқли шеърлар;

3. Одоб-ахлоққа тарбиялашга қаратилган мақоллар, нақллар.

4. Халқ оғзаки ижоди намуналари

1-СИНФ.АЛИФБЕГАЧА БЎЛГАН ДАВР ТЕМАТИК РЕЖАСИ:

Ўқиш учун-4 соат

1. Учрашув. Танишиш. Салом, мактаб! – 1 соат

2. Менинг оилам (ота-она ва қариндош-уруғлар) – 1 соат

3. Ватаним-Қирғизистон (Ватан нима? Туғилган жой) – 1 соат

4. Куз фасли об-ҳавоси (кузги кийимлар)-1 соат

Ёзув дарси – 4 соат

1. Ёзув дафтари билан танишиш
2. Узун таёкча, қисқа таёкча чизиш
3. Сўзларни белгилаш, ярим ой шаклини чизиш
4. Гапларни белгилаш, пастки қисми юмалоқ қия чизиқ чизиш

АЛИФБЕ ДАВРИ: САВОД ЎРГАТИШ-26 СОАТ

Алфавит. Ўзбек тили графикаси

Унли товушлар ва уларнинг график белгилари: Аа, Оо, Ии, Уу, Ээ, Ўў Ё ё лашган унлилар ва уларнинг график белгилари.

Ее, Ёё, Юю, Яя икки товуш эшитилсада бир ҳарф билан ёзилиши тушунтирилади.

Ундош товушлар ва уларнинг график белгилари Бб, Вв, Гг, Дд, Жж, Зз, Йй, Кк, Лл, Мм, Нн, Пп, Рр, Сс, Тт, Фф, Хх, Цц, Чч, Шш, Ққ, Ғғ, Ҳҳ.

Белгилар ъ, ь.

Жарангли ва жарангсиз ундошлар: б-п, в-ф, г-к, з-с, д-т.

Алифбегача даврда болалар дарслик билан ишлаш жараёнида товушлар (унлилар - қизил рангда, ундошлар кўк рангда) белгилар билан берилади ва айтилиши устида машқ қилинади.

Алифбе даврида ҳарфлар алфавит тартибида эмас, балки сўз тузиш имкониятига қараб берилган. Сўз тузиш ва сўз ўзгартирувчи белгиларига кўра мисоллар билан таништирилади ва машқлар орқали мустаҳкамланади.

Алифбедан кейинги давр: Ўзбек тили-4 соат. Ўқиш-4 соат.

Алфавит, товуш, ҳарф ва сўз

Она тилининг аҳамияти ҳақида суҳбат - 1 соат. Алфавит. Ундош ҳарфлар, ҳарфлар тартиби, унлилар, ундошлар, «ё»лашган ҳарфлар, уларнинг артикуляцияси, ўзига хослиги, талаффуздаги ўзгачалиги ҳақида тушунча бериш - 2 соат.

Ўзбек тили бўлимида ўқувчилар қуйидаги мавзулар билан танишади ва билимга эга бўлади.

Сўз ва гап.

Сўз нима? Сўзларнинг бўғинга бўлинишида унли ҳарфларнинг аҳамияти. Очiq ва ёпиқ бўғин. Бўғин кўчириш. Гап нима? Гапнинг тузилиши. Гапда ким? нима? нима қилди? деган саволларга жавоб берган сўзлар ва уларнинг гапдаги аҳамияти.

Унли ҳарфлар – 1соат.

Унли ҳарфлар Ё ёлашган ҳарфлар, уларнинг белгиланиши, сўз яшашдаги аҳамияти.

Товушларнинг ҳарфлар билан белгиланиши. Ҳарфларнинг бош ва кичик ҳарфлар билан белгиланиши.

Ундош товушлар – 1 соат.

Ундош товушлар. Уларнинг унлилардан айримаси, жарангли ва жарангсиз унлиларга бўлиниши.

Юмшатиш ва айириш белгиси -

Юмшатиш ва айириш белгиларининг қўлланилиши.

Бош ҳарфлар имлоси – 1 соат.

Инсонларнинг исм ва фамилиясининг, ҳайвонларга қўйилган номларнинг, шаҳар, қишлоқ, дарё номларини бош ҳарф билан ёзиш қоидасини ўрганиш.

Тиниш белгилари – 1 соат.

Тиниш белгилари нуқта ва вергулнинг ишлатилиши.

Йил давомида ўтилган мавзуларни такрорлаш, олган билимларини мустаҳкамлаш.

Ўқиш учун- 4 соат

(бадий матнларни бўғинлаб ўқиш,мазмунини тушуниш,қайта айтиш)

Эртаклар яхшиликка етаклар-1 соат

Бизнинг мерос-1соат

Ўлкамиз ижодкорлари-1 соат

Жаҳон болалар адабиёти-1 соат

1-синфни яқунлаганда эга бўлиши зарур бўлган компетенциялар

1. Тил компетенциялари ва унинг кўрсаткичлари

Фонетика бўйича:

- ўзбек тилидаги товушларни тўғри айта билиш;
- товушларни бир-биридан ажрата олиш;
- товушларнинг бўлиниши ва артикуляциясига яраша тўғри айтиш;
- ўзбек алфавитидаги ҳарфларни тартиби билан айта олиш;
- товуш-ҳарфларнинг номлари, ўқилиши ва ёзилишини ажрата олиш, тушуниш;
- ҳарф элементларини тўғри ёзиш.

Лексика бўйича:

- сўзлар товушдан тузилишини билиш;
- сўзлар нарсаларнинг номларини ва унга маъно беришини билиш;
- сўзлар иш ҳаракат, белги маъносини билдириши.

Синтаксис бўйича:

- фикрнинг гап орқали берилишини тушуниш;
- айтилмоқчи бўлган фикр гап орқали берилиши, гаплар маъносига кўра (дарак гап, сўроқ гап, буйруқ ва ҳис-ҳаяжон гап) бўлиши;
- гаплар маъносига кўра оҳанг билан айтилишини ўзлаштириш.

Коммуникатив компетентлик:

- гапни, матнни шар, ифодали ўқишга эришиш;
- гапни, матнни ўз сўзи билан қайта сўзлаб беришга эришиш;
- она тилида тўғри, аниқ сўзлашни машқ қилиш;

– ўз фикрини айта олиш, мавзу асосида она тилида мантикий суҳбатлаша олишни машқ қилиш;

– ўтилган мавзулар бўйича суҳбат олиб бориш малакасига эришиш;

– ўз фикрини ёзма баён қилишга эришиш.

3. Билиш-ўрганиш компетентлиги:

– халқимиз қаҳрамонларини, урф-одатларини, ўйинларини она тили орқали ўрганиш;

– халқ эртакларини, қўшиқларини, дostonларини она тилида ўқиб ўрганиш, уларнинг маъносини тушуниш;

– халқ мақолларининг маъносини тушуниш;

– ўзбек-қирғиз халқларининг машҳур инсонлари билан танишиш;

– қирғиз-ўзбек миллий буюмларининг, миллий кийимларининг, озиқ-овқатларининг аталишини она тилида тўғри айта олиш.

Ёзув маданияти:

– ҳарф элементларининг тўғри ёзилиши;

– ҳарфларнинг бир-бири билан тўғри уланиши.

– ҳарфларнинг бир хил қияликда, бир хил баландликда тартиб билан ёзилиши;

– ёзувнинг чиройлилиги, хуснихат билан ёзилиши;

– фонетик, грамматик, пунктуация ва стилистик хатоларнинг олдини олиш;

– тез ёзиш машқи;

– бош ва кичик ҳарфларнинг тўғри ёзилиши ва тўғри бўғин кўчириш.

Боғланишли нутқнинг ўсиши:

Мазмунан бир-бирини тўлдириб мантикий изчилликдаги матн бўлиши. Матннинг мазмуни, тематикасини (меҳнат, тинчлик, табиат, дўстлик, ўқиш, оила, маданият, дам олиш) тушунган ҳолда, унга сарлавҳа қўя олиш. Матннинг бўлиниши: бошланма, асосий ва якуний қисми. Ўз фикрини баён қила олиши, нарса, табиатнинг кўринишини (қиш, баҳор, ёз, куз) тасвирлаб бера олиши.

Иш қоғозлари: Яқин одамни байрам, туғилган кун билан табриклаб хат ёза олиш, таклифнома ёза олиш.

Нутқ маданиятининг ўсиши:

– товушлар, уларнинг гапдаги қўлланилиши.

– уларни аниқ, тўлиқ, тўғри айта олиш (айниқса р,л,б) матнларни шар, ифодали ўқишга эришиш.

Йил охирида ўқувчилар гапни тўғри, тушунарли, мантикий, ифодали ва эмоционал ифодалаш, товушларни артикуляция белгиларига яраша айта олишига эришиш, ўз фикрини оғзаки ва ёзма шаклда тўғри, ўринли билдира олиши зарур.

Тўғри ёзув: Ҳарфларнинг элементларини тўғри, тез ёзишга, китобдан, дарстахтадан кўчириб ёзишга, ўқитувчининг диктовкасини эшитиб ёзишга эришиш зарур.

Йил охирида ўқувчиларга ёзув учун матн кўлами 25 та сўздан иборат бўлиши керак.

2-СИНФ.ЎЗБЕК ТИЛИ -51 СОАТ

2-синф (ҳафтасига – 1,5 соат)

Нутқ ва матн – 1 соат

Сўз ҳақида маълумот –4 соат

Бўғин. Урғу. Товуш ва ҳарф. Унли товуш. Ундош товуш. нг ҳарф бирикмаси. Алфавит. Жарангли ва жарангсиз ундош товушлар. Айриш белгиси. Юмшатиш белгиси. Талаффузда тушиб қоладиган ундошлар. кетма-кет келган бир хил ундошлар.

Дарак гап. Сўроқ гап. Ундов гап. Гапда сўзларнинг боғланиши-2

Ким? ва нима? ҳақида айтилган сўзлар – 4 соат

Маъноси ҳар хил,ёзилиши бир хил сўзлар-4

Маъноси бир хил ёзилиши ҳар хил сўзлар-4

Қарама-қарши маъноли сўзлар-4

Ўзак ва ўзакдош сўзлар – 4 соат.

Сўзнинг ўзак ва қўшимчаларини топиш, уларнинг ёзилиши устида ишлаш.

Қўшимчалар:сўз ясовчи –4

Сўз ўзгартирувчи -4

Ким? Нима? сўроғига жавоб бўлган сўзлар– 4 соат.

Кишиларнинг исм ва фамилиясининг ёзилиши. Ҳайвонларга қўйилган номларнинг ёзилиши. Ер, сув номларининг ёзилиши.

Бирлик ва кўпликдаги от.

Қандай? ва қанақа? сўроғига жавоб бўлган сўзлар – 4 соат. Ранг, тус сифатлари.

Ранг, ҳажм, шакл сифатлари, маза, таъм сифатлари.

Нима қилди,нима қилаёпти ва нима қилади? сўроғига жавоб бўлган сўзлар – 4 соат.

Матнда ҳаракатни билдирган сўзларни аниқлаш.

Йил давомида олган билимларини мустаҳкамлаш.

Боғланишли нутқ – 4соат.

2-синфни якунлаганда эга бўлиши зарур бўлган компетенциялар

1. Тил компетенциялари ва унинг кўрсаткичлари

Фонетика бўйича:

- ўзбек тилидаги товушларни тўғри айта билиш;
- товушларни бир-биридан ажрата олиш;
- товушларнинг бўлиниши ва артикуляциясига яраша тўғри айтиш;
- ўзбек алфавитидаги ҳарфларни тартиби билан айта олиш;
- товуш-ҳарфларнинг номлари, ўқилиши ва ёзилишини ажрата олиш, тушуниш;
- ҳарф элементларини тўғри ёзиш.

Лексика бўйича:

- сўзлар товушдан тузилишини билиш;
- сўзлар нарсаларнинг номларини ва унга маъно беришини билиш;
- сўзлар иш ҳаракат, белги маъносини билдириши.

Синтаксис бўйича:

- фикрнинг гап орқали берилишини тушуниш;

– айтилмоқчи бўлган фикр гап орқали берилиши, гаплар маъносига кўра (дарак гап, сўроқ гап, буйруқ ва ҳис-ҳаяжон гап) бўлиши;

– гаплар маъносига кўра оҳанг билан айтилишини ўзлаштириш.

Коммуникатив компетентлик:

– гапни, матнни шар, ифодали ўқишга эришиш.

– гапни, матнни ўз сўзи билан қайта сўзлаб беришга эришиш;

– она тилида тўғри, аниқ сўзлашни машқ қилиш;

ўз фикрини айта олиш, мавзу асосида она тилида мантиқий суҳбатлаша олишни машқ қилиш;

– ўтилган мавзулар бўйича суҳбат олиб бориш малакасига эришиш;

– ўз фикрини ёзма баён қилишга эришиш.

3. Билиш-ўрганиш компетентлиги:

– халқимиз қаҳрамонларини, урф-одатларини, ўйинларини она тили орқали ўрганиш;

– халқ эртакларини, қўшиқларини, дostonларини она тилида ўқиб ўрганиш, уларнинг маъносини тушуниш;

– халқ мақолларининг маъносини тушуниш;

– ўзбек-қирғиз халқларининг машҳур инсонларини ўрганиш;

– қирғиз-ўзбек миллий буюмларининг, миллий кийимларининг, озиқ-овқатларининг аталишини она тилида тўғри айта олиш.

Ёзув маданияти:

– ҳарф элементларининг тўғри ёзиш;

– ҳарфларнинг бир-бири билан тўғри улаш.

– ҳарфларнинг бир хил қияликда, бир хил баландликда тартиб билан ёзилиши;

– ёзувнинг чиройлилиги, хуснихат билан ёзиш;

– фонетик, грамматик, пунктуация ва стилистик хатоларнинг олдини олиш;

– тез ёзиш машқи;

– бош ва кичик ҳарфларнинг тўғри ёзилиши ва тўғри бўғин кўчириш.

Боғланишли нутқнинг ўсиши

Мазмунан бир-бирини тўлдириб мантиқий изчилликдаги матн бўлиши. Матннинг мазмуни, тематикасини (меҳнат, тинчлик, табиат, дўстлик, ўқиш, оила, маданият, дам олиш) тушунган ҳолда, унга сарлавҳа қўя олиш. Матннинг бўлиниши: бошланма, асосий ва якуний қисми. Ўз фикрини баён қила олиши, нарса, табиатнинг кўринишини (қиш, баҳор, ёз, куз) тасвирлаб бера олиши.

Нутқ маданиятининг ўсиши:

Товушлар, уларнинг гапдаги қўлланилиши. Уларни аниқ, тўлиқ, тўғри айта олиш (айниқса р,л,б) матнларни шар, ифодали ўқишга эришиш.

Йил охирида ўқувчилар гапни тўғри, тушунарли, мантиқий, ифодали ва эмоционал ифодалаши, товушларни артикуляция белгиларига яраша айта олишига эришиш, ўз фикрини оғзаки ва ёзма шаклда тўғри, ўринли билдира олиши зарур.

Тўғри ёзув: Ҳарфларнинг элементларини тўғри, тез ёзишга, китобдан, дарстахтадан кўчириб ёзишга, ўқитувчининг диктовкасини эшитиб ёзишга эришиш зарур.

Йил охирида ўқувчиларга ёзув учун матн кўлами 45-50 та сўздан иборат бўлиши керак.

3-синф.Ўзбек тили.

(хафтасига – 1,5 соат, йил давомида – 51 соат)

2-синфда ўтилганларни такрорлаш. Нутқ ҳақида маълумот. Матн ҳақида маълумот. Сўз ҳақида маълумот.

Товушлар – 4 соат.

Унли товушлар а ва о унлиси. и, э ва у, ў унлилари. Ундош товушлар ҳ ва х ундошлари. Жарангли ва жарангсиз ундошлари. Кетма-кет келган ундошлар.

Гап ҳақида маълумот – 4 соат.

Гапларнинг ифодаланиши. Дарак гап. Сўроқ гап. Буйруқ гап. Ундов гап.

Гап бўлаклари – 6 соат

Эга. Кесим. Гапнинг иккинчи даражали бўлаклари. Тўлдирувчи. Аниқловчи. Ҳол.

Сўз таркиби – 4 соат.

Сўз ясовчи қўшимчалар. Шакл ясовчи қўшимчалар.

Сўзларнинг маъно ва шакллари – 6 соат.

Омоним сўзлар. Синоним сўзлар. Синонимик қатор. Антоним сўзлар.

Сўз туркумлари – 3 соат.

От сўз туркуми – 4 соат

Отларнинг бирлик ва кўпликда қўлланилиши.

Сифат сўз туркуми – 4 соат.

Сифатнинг гапдаги вазифаси. Сифат синонимлар. Сифат антонимлар. Сифат белгилари.

Феъл сўз туркуми – 4 соат.

Феълларнинг гапдаги вазифаси. Бўлишли феъллар. Бўлишсиз феъллар.

Сон сўз туркуми – 4 соат.

Тартиб сон. Санок сон. Сон сўз туркумининг гапдаги вазифаси. Сон сўз туркумини гапда ва матнда қўллаш.

Ўқув йилида ўтилганларни такрорлаш – 2 соат.

Боғланишли нутқ – 6 соат.

3-синфни якунлаганда эга бўлиши зарур бўлган компетенциялар

1. Тил компетенциялари ва унинг кўрсаткичлари

Фонетика бўйича:

- ўзбек тилидаги товушларни тўғри айта билиш;
- товушларни бир-биридан ажрата олиш;
- товушларнинг бўлиниши ва артикуляциясига яраша тўғри айтиш;
- ўзбек алфавитидаги ҳарфларни тартиби билан айта олиш;
- товуш-ҳарфларнинг номлари, ўқилиши ва ёзилишини ажрата олиш, тушуниш;
- ҳарф элементларини тўғри ёзиш.

Лексика бўйича:

- сўзлар товушдан тузилишини билиш;
- сўзлар нарсаларнинг номларини ва унга маъно беришини билиш;
- сўзлар иш ҳаракат, белги маъносини билдириши.

Синтаксис бўйича:

- фикрнинг гап орқали берилишини тушуниш;

– айтилмоқчи бўлган фикр гап орқали берилиши, гаплар маъносига кўра (дарак гап, сўроқ гап, буйруқ ва ҳис-ҳаяжон гап) бўлиши;

– гаплар маъносига кўра оҳанг билан айтилишини ўзлаштириш.

Коммуникатив компетентлик:

– гапни, матнни шар, ифодали ўқишга эришиш.

– гапни, матнни ўз сўзи билан қайта сўзлаб беришга эришиш;

– она тилида тўғри, аниқ сўзлашни машқ қилиш;

ўз фикрини айта олиш, мавзу асосида она тилида мантиқий суҳбатлаша олишни машқ қилиш;

– ўтилган мавзулар бўйича суҳбат олиб бориш малакасига эришиш;

– ўз фикрини ёзма баён қилишга эришиш.

3. Билиш-ўрганиш компетентлиги:

– халқимиз қаҳрамонларини, урф-одатларини, ўйинларини она тили орқали ўрганиш;

– халқ эртакларини, қўшиқларини, дostonларини она тилида ўқиб ўрганиш, уларнинг маъносини тушуниш;

– халқ мақолларининг маъносини тушуниш;

– ўзбек-қирғиз халқларининг машҳур инсонларини ўрганиш;

– қирғиз-ўзбек миллий буюмларининг, миллий кийимларининг, озиқ-овқатларининг аталишини она тилида тўғри айта олиш.

Ёзув маданияти:

– ҳарф элементларининг тўғри ёзиш;

– ҳарфларнинг бир-бири билан тўғри улаш.

– ҳарфларнинг бир хил қияликда, бир хил баландликда тартиб билан ёзилиши;

– ёзувнинг чиройлилиги, хуснихат билан ёзиш;

– фонетик, грамматик, пунктуация ва стилистик хатоларнинг олдини олиш;

– тез ёзиш машқи;

– бош ва кичик ҳарфларнинг тўғри ёзилиши ва тўғри бўғин кўчириш.

Боғланишли нутқнинг ўсиши:

Мазмунан бир-бирини тўлдириб мантиқий изчилликдаги матн бўлиши. Матннинг мазмуни, тематикасини (меҳнат, тинчлик, табиат, дўстлик, ўқиш, оила, маданият, дам олиш) тушунган ҳолда, унга сарлавҳа қўя олиш. Матннинг бўлиниши: бошланма, асосий ва якуний қисми. Ўз фикрини баён қила олиши, нарса, табиатнинг кўринишини (қиш, баҳор, ёз, куз) тасвирлаб бера олиши.

Боғланишли нутқ: Ўтилган мавзуга оид мустақил гап туза олиш. Сўз ва сўз бирикмаси, сўз бирикмаси билан гапнинг фарқини ажрата олиш. Ўз фикрини боғланишли матн орқали баён қилиш, тасвирлаш, фикр юритиш. Ўқиган матн нима ҳақида эканлигини тушунтириш ва унга сарлавҳа қўйиш. Матннинг бошланиши, асосий қисми ва якунламасини тушунтира олиш, расм асосида ҳикоя тузиш ва унга ном қўйиш. Яқин одамига хат ёза олиш.

Иш қоғозлари: Яқин одамини байрам, туғилган кун билан табриклаб хат ёза олиш, таклифнома ёза олиш.

Нутқ маданиятининг ўсиши:

Товушлар, уларнинг гапдаги қўлланилиши. Уларни аниқ, тўлиқ, тўғри айта олиш (айниқса р,л,б) матнларни шар, ифодали ўқишга эришиш.

Йил охирида ўқувчилар гапни тўғри, тушунарли, макнтий, ифодали ва эмоционал ифодалаш, товушларни артикуляция белгиларига яраша айта олишига эришиш, ўз фикрини оғзаки ва ёзма шаклда тўғри, ўринли билдира олиши зарур.

Ўзбек тили.4-синф

Ҳафтада – 1,5соат, йил давомида – 51 соат

Боғланишли гап, фонетика, грамматика ва ёзув қоидалари.

1-3 синфда ўрганганларни такрорлаш - 1 соат.

1. Гапнинг мақсадга қўра турларидан матн тузишда қўллаш – 2 соат.

Турмушда қўлланилиши.

2. Гап бўлақларини матндан аниқлаш – 3соат.

Кесим. Тўлдирувчи. Ҳол. Аниқловчи.

3. Товушлар ва ҳарфлар. Бўғин. Урғу. Бўғин кўчириш – 2 соат.

Унли ва ундош товушлар. Жарангли ва жарангсиз товушлар.

Алфавит. Бош ҳарф. Ё лашган унлилар ь ва ь белгиси. Бўғин ва бўғин кўчириш.

4. Лексикология – 4 соат

Кўп маъноли ва бир маъноли сўзлар. Омоним сўзлар. Синоним сўзлар, антоним сўзлар.

5. Сўз туркумлари – 2 соат.

2-3-синфда олган билимларини мустаҳкамлаш.

От сўз туркуми – 6 соат.

Атоқли отлар. Бирлик ва кўпликдаги отлар. Отларнинг эгалик қўшимчалари билан турланиши. Эгалик қўшимчаларининг ёзилиши. Отларнинг келишик қўшимчалари билан турланиши. Бош келишик. Қаратқич келишиги. Тушум келишиги. Жўналиш келишиги. Тушум келишиги. Жўналиш келишиги. Ўрин пайт келишиги. Чиқиш келишиги.

Олмош сўз туркуми – 6 соат.

Олмош. Кишилик олмошлари. Олмошларнинг шахс ва сонда қўлланилиши. Олмошларнинг келишик қўшимчалари билан турланиши.

Феъл сўз туркуми - 4 соат.

Бўлишли ва бўлишсиз феъл. Феълларда шахс сон. Феъл замонлари. Ўтган замон. Ҳозирги замон. Келаси замон.

Сифат сўз туркуми – 4 соат.

Сифат мавзусини такрорлаш.

Сифат даражалари.

Сон сўз туркуми – 4 соат.

Тартиб ва санок сонлар. Сонларни от сўз туркуми билан боғланиши.

Сўзнинг таркиби –5 соат.

Ўзак. Сўз ясовчи қўшимчалар. Шакл ясовчи қўшимчалар. Айрим сўзларнинг ясаилиши.

Боғланишли нутқ – 8 соат.

Йил охирида ўқувчиларга ёзув учун текст кўлами 4-синфда 70-90 та сўздан иборат бўлиши керак.

1. Тил компетенциялари ва унинг кўрсаткичлари

Фонетика бўйича:

- ўзбек тилидаги товушларни тўғри айта билиш;
- товушларни бир-биридан ажрата олиш;
- товушларнинг бўлиниши ва артикуляциясига яраша тўғри айтиш;
- ўзбек алфавитидаги ҳарфларни тартиби билан айта олиш;
- товуш-ҳарфларнинг номлари, ўқилиши ва ёзилишини ажрата олиш, тушуниш;
- ҳарф элементларини тўғри ёзиш.

Лексика бўйича:

- сўзлар товушдан тузилишини билиш;
- сўзлар нарсаларнинг номларини ва унга маъно беришини билиш;
- сўзлар иш ҳаракат, белги маъносини билдириши.

Грамматика бўйича:

- грамматик қоидаларни билиш, унинг белгиларини ажратиш, мисоллар орқали исботлаш;
- машқлар, солиштиришлар, таянч белгилар, схемалар орқали яқуний фикр айтиш ва қоида чиқариш;
- тил, нутқ, матннинг ўзига хосликларни ажратиш;
- матн билан гапнинг фарқини билиш, мисоллар орқали далиллаш;
- товуш билан ҳарфнинг ўзаро муносабати ва фарқи, таснифи ва уларнинг алфавитдаги ўрнини билиш, ҳамда сўзларни товуш-ҳарф жиҳатидан таҳлил қилиш;
- сўз ва сўз бирикмасини ажратиш;
- гапларни айтилишига кўра йиғиқ, ёйиққа ажратиш;
- буйруқ гапларни оҳанг билан айтиш ва тиниш белгиларни қўйиш;
- гап бўлаклари (эга, кесим, аниқловчи) ва гапнинг тузилишга (содда, қўшма) кўра аниқлаш ва таҳлил қилишни ўзлаштириш;
- бўғин билан сўзни сатрдан кўчиришнинг боғлиқлиги, фарқини билиш, ёзув жараёнида қўллаш;
- сўз туркумлари юзасидан таҳлил қила олиш, уларнинг ўзаро боғланиши;
- чиройли ёзув қоида­сига риоя қилиш, матндан 70-90 сўзни эшитиб ёза олиш;

Коммуникатив компетенция:

- матнни шар, ифодали, онгли ўқиш.
- гапни, матнни ўз сўзи билан қайта сўзлаб бериш;
- она тилида тўғри, аниқ, ра­вон сўзлашни машқ қилиш;
- ўз фикрини тушунарли баён қилиш, мавзу асосида она тилида мантикий фикр юрита олиш;
- ўтилган материаллар бўйича кичик суҳбат намунасини тузиш;
- ўз фикрини кичик матн орқали ёзма баён қилиш;
- ўзбек тилининг ёзув қоидаларини тўғри қўллаш;
- матннинг мазмунини кенгайтириб, давом эттириб, қисқартириб, ўзгартириб ёзишни ўзлаштириш;

- мақоллар мазмунини тушуниш ва мазмунини кичик матн орқали ёзма ифодалаш;
- иш қоғозларининг намуналарини (таклифнома, хат, қутлов) туза олиш.

3. Билиш-ўрганишдаги компетентлик:

- халқимиз қаҳрамонларини, урф-одатларини, ўйинларини она тили орқали ўрганиш;
- халқ эртакларини, қўшиқларини, дostonларини она тилида ўқиб ўрганиш, уларнинг маъносини тушуниш;
- халқ мақолларининг маъносини тушуниш;
- ўзбек-қирғиз халқларининг машҳур инсонларини билиб ўрганиш;
- қирғиз-ўзбек миллий буюмларининг, миллий кийимларининг, озиқ-овқатларининг аталишини она тилида тўғри айта олиш;
- айрим сўзларнинг айтилиши ва ёзилишидаги ўзгачаликларни фарқлай олиш, рус тилидан ўтиб ўзлашган сўзларни тўғри ёзиш.

Ёзув маданияти:

- ҳарф элементларининг тўғри ёзиш;
- ҳарфларнинг бир-бири билан тўғри улаш;
- ҳарфларнинг бир хил қияликда, бир хил баландликда тартиб билан ёзиш;
- ёзувнинг чиройлилиги, хуснихат билан ёзиш;
- фонетик, грамматик, пунктуация ва стилистик хатоларнинг олдини олиш;
- тез ёзиш машқи;
- бош ва кичик ҳарфларнинг тўғри ёзилиши ва тўғри бўғин кўчириш.

Боғланишли нутқни ўстириш:

- мазмунан бир-бирини тўлдириб мантиқий изчилликдаги матн бў-лиши;
- матннинг мазмуни, тематикасини (меҳнат, тинчлик, табиат, дўстлик, ўқиш, оила, маданият, дам олиш) тушунган ҳолда, унга сарлавҳа қўя олиш;
- матннинг бўлиниши: бошланма, асосий ва якуний қисми;
- ўз фикрини баён қила олиши, нарсa, табиатнинг кўринишини (қиш, баҳор, ёз, куз) тасвирлаб бера олиши;
- дарслик билан мустақил ишлаш, ундаги мавзуларга оид берилган савол-топшириқлар билан мустақил уйда ишлаш олиш;
- матнга режа тузиш ва у режа бўйича матн тузишни машқ қилиш.

Нутқ маданиятининг ўсиши:

- товушлар ва уларнинг гапдаги ифодаланилишининг аниқ, раvon, бузмасдан, сўзларни овоз оҳангига мослаб тўғри айтиш, соф, мантиқий сўзлаш, гапни, матнларни шар, ифодали, онгли ўқишга эришиш.

Йил охирида ўқувчиларга ёзув учун матн кўлами 70-90 та сўздан иборат бўлиши керак.

Ўқиш фани дастурининг тузилиши, асосий мазмуни

Ўқиш саводга ўргатишнинг узвий давомигина эмас, у билан бирга тўғридан-тўғри биргаликда олиб борилади. Саводга ўргатишнинг дастлабки даврдан ўқувчилар турли матнларни эшитади, улар бўйича суҳбатлашади, саволларга жавоб беришади, ўз муносабатларини билдиришади ва айрим сўзларни таҳлил қилишади. Алифбедан кейинги босқичда ўқувчиларнинг ўқув билими мустаҳкамланади.

« Ўқиш» фани ўқувчиларнинг барча фанларни ўзлаштиришларига ва ўрта умумтаълим жараёнига тайёрлашда муҳим роль ўйнайди. Чунки, матнни равон ўқимаган, унинг мазмунини тушунмаган ва таҳлил қила олмаган ўқувчи фан асосларини пухта ўзлаштира олмайди. Шунинг учун ҳам « Ўқиш» дарслари серқирра ва сермазмун бўлиши зарур. Маълумки, ўқувчи алифбе даврида матнларни тинглайди, улар юзасидан суҳбатлашади, саволларга жавоб беради, ўз муносабатларини билдиради, айрим сўзларни таҳлил қилади. Алифбедан сўнгги даврда ўқувчиларнинг ўқиш малакалари такомиллаштирилади, яъни аналитик (бўғинлаб) ўқишдан синтетик (яхлит) ўқишга ўргатилади ва бу кўникма барча бўш ўзлаштирадиганлар билан бараварлаштирилади.

Ўқувчилар мустақил ўқиш ва ёзишни машқ қилиш орқали катта ҳажмдаги боғланишли матнларни – ҳикоя, шеърларни ўқишни, матн мазмунини қайта ҳикоялаш, таҳлил қилиш, ҳикоя тузиш, танлаб ўқиш, ифодали ўқиш, ёд олиш, ролларга бўлиб ўқиш, саволларга жавоб бериш каби малакалар ривожлантирилади.

Бу эса ўқувчининг яхши ўқиш сифатларини такомиллаштиради ва равон,онгли ўқишга тайёрлайди. Мазкур ўқув фани «Ўқиш » деб номланиб, қуйидаги хусусиятларни шакллантиради. Ўқиш дастурининг асосий мезони ўқувчида тўғри, тез, онгли, ифодали ўқиш малакасини шакллантириш билан бирга , бадиий асарни санъат даражасида қабул қилиш ва унинг мазмунини тушунибгина қолмай, балки адабий-бадиийлигини кучайтириш ва матнни элементар таҳлил қилиш малакасини шакллантиришдир. (Қ. Йўлдошев). Маълумки, ҳар қандай бадиий асарни тушуниш - бу ҳамкорликдаги ижод (М. Бахтин), дарс жараёнида таҳлил қилиш - ўқитувчи билан ўқувчининг ҳамкорликдаги ижоди (Г. А. Кудина), образлар, қаҳрамонларни намуналарсиз тушуниш эса ижоддир (Л. С. Выготский). Шундан келиб чиққан ҳолда ўқиш фанида билиш-ўрганиш характеридаги матнларнинг ҳажми қисқартирилади, деярли бадиий матнларга эътибор берилади, ҳамда асосий эътибор ғоявий-тематик принципга эмас, балки асарнинг бадиий эстетик қадриятлари принциpga қаратилади. Ўқувчи босқичма- босқич матнни тўғри, тез, равон, онгли ўқишга, матнни қисмларга бўлиш, сарлавҳа қўйиш, мазмунини қайта ҳикоя қилиш, тимсолларни аниқлаш, уларнинг ҳатти-ҳаракатларини баҳолай олиш, муносабат билдириш, кичик ҳикоялар, эртаклар, эссе, иншо ёза олишларига ўз ёшларига мос даражада таҳлил қилишга ўргатилади.

Ўқувчи берилган мавзулар асосида тадқиқотчиликни, изланишни, ижодкорликни, мустақил ишлашни, жуфт, гуруҳлар билан ҳамкорликда асар мазмунини таҳлил қилишни, муаммоларни кўтариб чиқишни ва унинг ечимини оғзаки ва ёзма шаклда ифодалашни, ўз ва ўзгалар билимини тўғри баҳолай олишни билади. Профессор В.Г. Пряникова ва З. И. Дивкинлар «Конфуций таълимоти»га кўра «таълим ҳар бир ўқувчи шахсига йўналтирилиши», ўқитувчи таълим жараёнида ўқитишгагина эмас, балки ўқувчининг билим олиш натижалари ва материални ўзлаштиришга қаратилган топшириқлар туза билишини таъкидлайди.

Шунинг учун мазкур дастур ўқувчилар билимни фақат ўқитувчи ва дарсликдан эмас, балки қўшимча адабиётлардан, карталар, жадваллар, компакт диск, интернет, ўрганиш, изланиш, тадқиқ қила олиш даражасига йўналтириганлиги билан ажралиб туради.

Бундан ташқари, дастурда илмий-бадиий мазмундаги матнлар акс этган бўлиб, бу ўқувчининг илмий дунёқарашини ривожлантиришга, баркамол шахс сифатида камол топишига ёрдам беради.

Юқорида таъкидлаганимиздек, « Ўқиш» фани дастури асарнинг бадиий-эстетик қиммати тамойилига кўра тузилиб, унда асарнинг мавзуси, жанр хусусияти, муаллифи, даври ва тақвимий тамойиллари сақланди. Ҳамда бош мавзу йўналиши асосида турли ўринларда берилди, шунинг билан бирга асосий тамойил қуйидаги меъёрий талаблар билан мустаҳкамланди:

1. « Ўқиш» фанининг бўлимлари ўқиш малакасини такомиллаштириш ва бадиий асарни таҳлил қилишга йўналтирилди.

2. Матнлар ўқувчининг ёш ва психологик хусусиятига кўра танланди, илмий ва бадиий матнларнинг тили, услуби ўқувчига мос, тушунарли енгил бўлиш жиҳатларига эътибор қаратилди;

3. Ўқув материалларида миллийлик, инсоният эришган бой маданий мерос экс этди.

4. Дастурда чет эл, қардош халқлар адабиёти намуналари ўзбек, қирғиз ва маҳаллий ижодкорлар асарлари берилди.

5. Ўқув материаллари мазмунида жамиятнинг талабига, эҳтиёжига мос шахсни шакллантиришга қаратилган тарбиявий мазмун акс этди (тадбирокорлик, тежамкорлик, изланувчанлик, ахлоқий меҳнатсеварлик, нафосат в. б.).

6. Ўқув дастури мазмунида янги таълимий технологиялар (танкидий тафаккур стратегиялари ва ҳоказоларни) қўллашга мослаштирилган матнлар акс этди.

7. Ўқув материалларининг ҳажми ўқувчи ва ўқитувчи ҳамкорликда ишлай олишга (якка, жуфтлик, гуруҳлар билан ишлаш), турли усул ва воситалардан фойдалана олишга мослаштирилди.

– мавзу йўналишига кўра асарларни бўлиштириш кенг тарқалган бўлиб, унда бадиий матнлар мазмунига кўра жамланади.

– бадиий асарни жанрига кўра асарларни бўлиштиришда эса, уларни атрофлича ўрганишга эътибор қаратилади. Шунинг учун бир жанрга хос асарларни бир ўринда бериш мумкин эмас. Масалан, эртаклар, мақоллар, топишмоқ ва тез айтишларни ўқув йили давомида ўрганилади. «Кулги умрни узайтиради», «Сўз ўрганиш», «ўйлан, излан», «Менинг ижодим» рукнлари ҳақида ҳам шу фикрни айтиш мумкин. Болалар ёзувчиларининг асарлари фақат бир ўринда эмас, балки ёшига, асар мазмунига кўра турли ўринларда берилади.

– бадиий асарларни ўрганишда даврий ва тақвимий тамойил сақланади. Асардаги воқеликни биринчи ўринга қўйиш эмас, балки бадиий-эстетик қадриятларга диққатни қартиш зарур.

Биринчи синфда Алифбедан кейинги даврда сўзларни бўғинлаб ўқиш, шар ўқиш техникаси устида ишланади. Чунки шар, ифодали ўқишни билмай туриб онгли ва тушуниб ўқиш мумкин эмас. Шунинг учун бу даврда диалогик характердаги, ролларга бўлиб ўқишга қулай асарлар ўргатилади. Бундай асарлар ўқувчининг тушунишига, ўқувчиларда инсоний фазилатларни шаклланишига, яъни бошқаларнинг нутқини қабул қилиш ва ўз нутқида қўллай олиш қобилиятини ривожлантиради.

Иккинчи синфда мазмуни, шакли жиҳатидан оддий бўлган халқ оғзаки ижоди намуналари: эртаклар, топишмоқ, мақол, тез айтишларга кенг ўрин берилади. Саволларга матндан жавоб топиш, мустақил жавоб бериш, асардаги асосий фикрни топиш, саволлар асосида айрим сўз воситаларини аниқлаш, асарни мустақил давом эттириш, содда шаклдаги ижодий иш ярата олиш ўқувчи фаолиятининг ўзагини ташкил этади.

Учинчи синфда бу фаолиятлар ривожлантирилади, асар номи, сўз воситалари билан ишлаш кенгайтирилади, матн турларини фарқлаш, уни қисмларга бўлиш, режа тузиш, воқеаларнинг бир-бирига боғланиши, нутқ тури, фикр алмашиш маданияти бўйича ишлаш, асар мазмунини ўзгартирган ҳолда мустақил асар ярата олиш малакаси ривожлантирилади. Ўрганиладиган асарларнинг жанри, мазмуни, шакли, тили мураккаблашади, халқ оғзаки ижоди намуналари билан бир қаторда Қирғизистон республикасининг мадҳияси, экологияга оид асарлар, қардош ва дунё халқларининг сара асарлари намуналарига ўрин берилади.

Тўртинчи синфда Қирғиз республикасининг конституцияси ҳақидаги матнлар, бадий жихатдан мазмунан теран асарлар ўрин олади. Улар жанр ўзгачаларикларига кўра дастлабки назарий асосларга таянилган ҳолда ўқитилади. Матн билан ишлашда таянч сўзлардан фойдаланишнинг билиш-ўрганиш фаолияти, асарни таҳлил қилиш билан асарни яратишдаги боғланишни ёритиш, асарни таҳлил қилишдаги билимларини, кўникма машқларни асарни яратишда қўллай олишлик, ҳамда ижодий асар яратишдан олган тажрибасини асарни таҳлил қилишда фойдаланиш орқали амалга оширилади.

АДАБИЙ ЎҚИШ ВА НУТҚ ЎСТИРИШ

2-синф

хафтасига – 1,5 соат, йил давомида – 51 соат

Синфда ўқиш учун - 49 соат

Чора якунида ўтилган мавзуларни такрорлаш-2 соат

Она юртинг - олтин бешигинг – 2 соат

– Қирғизистоннинг мустақиллик ва билимлар кунига қаратилган бадий матн.

Сўзларни тўғри ўқиш, матндаги сўзлар мазмунини тушуниб ўқиш.

Баракали олтин куз – 4 соат

– ўлкамизда куз фаслининг ўзгачалиги, табиатдаги ўзгаришлар, болалар ҳаётидан олинган воқеалар тасвирланган бадий матнлар.

– бадий асарларни ўқишда тиниш белгиларига риоя қилган ҳолда ифодали ўқиш.

Устоз - отангдан улуғ – 2 соат

– илм олиш, касб-ҳунар эгаллашда устозлар меҳнати, уларнинг ўғитларига қулоқ солиш, ҳурмат қилиш, «Устоз отангдан улуғ» мақоли сингдирилган бадий матнлар.

– бадий матнларни ўқишда тўхтам, дам олиш, нафасни тўғри тақсимлай олиш қондасини билиш.

Эртақлар оламига саёҳат – 7 соат

Эртақлар ва уларда эзгулик билан ёвузлик, яхшилик билан ёмонликнинг ёритилиши. Эртақ қаҳрамонларнинг донолик, тadbиркорлик билан масалаларни ҳал қилишлари ёритилган бадий матнлар.

– халқ эртақлари билан адабий эртақларни, шеърӣй ва насрий шаклдаги эртақларни фарқлаш.

– Эртақ асосида савол тузиш, саволларга матндан жавоб топиш.

Топишмоқлар, мақоллар, тез айтишлар - 2 соат

- топишмоқларнинг жавобларини предмет белгилари асосида топишга, мақоллардан ахлоқий фазилатларни ўрганиш, тез айтишлар воситасида сўзларни бурро талаффуз қилиш.
- топишмоқлардан предмет белгиларини (сифатлаш, ўхшатиш) мақоллардан асосий фикрни топиш.

Қиш зийнати – 4 соат

- Йил фасллари. Қиш фаслининг одамлар ва ҳайвонот, қушлар оламига таъсири. Янги йил байрамлари, қорбобо, қорқиз, арча ҳақидаги бадий асарлар.
- бадий асарни қисмларга бўлиш ва қисмлардаги асосий фикрни аниқлаш.

Табиатни асраш, авайлаш – 5 соат

- Қирғизистон табиати, сув, дарё, тоғлари, ўсимликлар, қушлар, ҳайвонот олами, уларни асраш, парваришлар мазмунидаги бадий асарлар.
- бадий матн қисмлари асосида режа тузишни ўрганиш. Сўроқ ва дарак гап шаклида. Режа асосида мазмунни ҳикоялаш.

Ўйлаш, фикрлаш, излаш – 2 соат

- ўқувчиларни ўйлашга, топқирлик ва зийракликка ўргатувчи бадий матнлар.
- бадий матн қисмларидан сўзлар, сўз бирикмалари, жумлалар танлаш ва уларнинг маъносини тушунтириш, фикр юритиш.

Боболардан қолган мерос- 2 соат

- аجدодларимиз ҳақидаги ибратли ҳикоят ва ривоятлар, уларнинг донолиги, эл-юрти, халқини, илмни кадрлаши тасвирланган ҳикоятлар, ривоятлар.
- бадий матндан атоқли шахсларга хос сифатларни танлаш ва ўз сўзлари билан баён этиш.

Бойчечак баҳор элчиси- 3 соат

- баҳор фасли. Баҳор фасли даракчилари. Уларнинг яшаш тарзи, ўсиши тасвирланган бадий матнлар.
- бадий матндан табиат, қуш, ўсимлик, дарахт тасвирларини топиш ва қайд этиш, бир-бирига қиёслаш. Расм асосида тасвирлаш.

Оналар байрами - 3 соат

- баҳор байрамлари. «Оналар оёғи остида жаннат» ҳадиси сингдирилган бадий матнлар.
- бадий матндан оналар фазилати тасвирланган ўринларни белгилаш. Оналар ҳақидаги фикрларини қисқа шаклда (эссе) баён қилиш.

Наврўз удумлари - 1 соат

- Наврўз қадимий халқ байрами. Халқ сайиллари ва удумлари тасвирланган бадий матнлар.

Кулинг умрингиз узун бўлади – 2 соат

- болалар хандаси, қизиқарли воқеалар, ҳазил-мутойиба шаклидаги бадий матнлар, кулиш маданияти меъёрини билиш.
- бадий асардан кулгига сабаб бўлган воқеликни муҳокама қилиш.

Ўлкамиз ижодкорлари – 3 соат

- маҳаллий ижодкорлар ва уларнинг болалар учун ёзган шеър, ҳикоя, эртаклари.
- бадий матн асосида ишланган иллюстрацияларни текст мазмунига солиштириш, қиёслаш.

Қардош ва жаҳон болалари ёзувчиларининг асарлари – 3 соат

- Дунё болаларининг ҳаётини ўз ҳаётларига солиштириш.

– болалар хулқ-атворидаги ўзига хосликни белгилаш.

Тинчлик улуғ бахт - 1 соат

- хотирлаш куни, дўстлик, адолат, уруш ва тинчлик мазмуни акс этган бадий матнлар.
- бадий матндан қаҳрамонларни аниқлаш ва бошқа асар қаҳрамонларига солиштириш.

Менинг ижодим - 2 соат

болаларни ижодкорликка йўналтирувчи асарлар. Матндан фикрлаш, ўйлашга ундовчи сўз ва жумлаларни аниқлаш, амалда қўллаш. Содда ижодий иш яратиш

Ёз ўтади соз – 1 соат

Ёз фаслидаги ўзгаришлар:

– осмон жисмлари, иқлим ўзгариши. наботот олами, болаларнинг таътил кунлари тасвирланган бадий матнлар.

– бадий матн жанрларини аниқлаш.

Ўқув йили якунида ўқувчилар қуйидаги компетентларга эга бўлади:

- нотаниш матндан бир нафасда 20-30 сўз ўқий олади;
- матнни (шеърӣ, насрий) тиниш белгиларига, темп, дикцияга риоя қилади ва нафасни тўғри тақсимлаб, ифодали ўқийди;
- матн мазмунини тушунади, савол ва топшириқлар устида ишлайди;
- ўқитувчи ёрдамида матнни қисмларга ажратади, сарлавҳа қўяди, режа тузади, саволлар асосида асосий фикрни аниқлайди;
- матн мазмунини оғзаки ёки ёзма қайта ҳикоя қилади, тимсоллар нутқи ва таърифини танлаб ўқий олади;
- асар қаҳрамонларини аниқлайди, таъриф беради, солиштиради, хулоса чиқаради;
- иллюстрацияларнинг мазмунини тушунади, матн мазмунига солиштиради;
- инсон табиат, жонзотлар, қушлар, ҳайвонларни таърифлайди, мажозий маънони айтади;
- матнлар мазмуни асосида эссе, иншо ёзади, расм чизади;
- бадий асар жанрларини фарқлайди;
- асар мазмунини ҳаётга боғлайди, тарбиявий жиҳатларини ўзида мужассамлаштиради;
- чет эл, қардош, маҳаллий ижодкорлар асарларини билади;
- китобни танлаб, кераклигини, ўқишни билади;
- мустақил, ҳамкорликда ишлайди, ўзгалар фикрини эшитади.

3-синф

Ҳафтасига- 1,5 соатдан, йил давомида 51 соат

Синфда ўқиш учун - 49 соат

Ўтилган мавзуларни такрорлаш-2 соат

Қирғизистон менинг ватаним - 2 соат.

– Қирғизистон Республикасининг мустақиллик куни, давлат рамзлари: гимн, герб, мадҳия ҳақида тушунча. Билимлар куни: мактаб, китоб, илм ҳақидаги шеърлар, ҳикоялар.

– сўзларни тўғри ва сидирға ўқиш. Матндаги сўзлар маъносини тушуниб, онгли ўқиш. Ичда ва овоз чиқариб ўқиш. Сўз маънолари устида ишлаш.

Олтин япроқлар сеҳри – 4 соат.

– куз фасли, кузги ишлар, боғбон ва деҳқонлар меҳнати, илм олишда устозлар меҳнатини қиёслаш.

– бадий матндаги сўзлар имлоси, изоҳи асосида луғат тузиш.

– бадий матндаги тимсолларни аниқлаш, таърифлаш, муносабат билдириш, сўз ёки расм асосида асар мазмунини ҳикоялаш. тез ўқишни машқ қилиш.

Улуғлардан ўрганмоқ оқиллик – 2 соат.

– аждодлар ўғитлари. Уларнинг ибратли ҳаёти, ҳаёт ҳақидаги мушоҳадалари, инсоний фазилатларни камол топтириш хусусидаги фикрлар.

– бадий матнни ифодали ўқиш қоидаси, жанрига кўра фарқлаш. Темп, дикция устида ишлаш.

Боболардан қолган нақллар- 4 соат

– халқ оғзаки ижоди дурдоналари. Эртақ, масал, нақл ва болалар қўшиқлари.

– халқ оғзаки ижоди жанрларини фарқлаш. Мажозий, маъно, киноя, ижобий ва салбий хусусиятларни аниқлаш, фикр айтиш.

Аҳиллик улуғ бахт - 4 соат.

– аҳиллик ва душманлик, уруш ва тинчлик, оқиллик ва нодонлик, меҳр ва муҳаббат, ғазаб, яхшилик ва ёмонлик сифатлари ёритилган асарлар. Мақсадга интилиш, мақсадга етиш учун ақлни ишлатиш, тадбиркор бўлиш.

– бадий асардаги тимсолларнинг хулқ-атворини оҳанг ёрдамида ифодалаш, қиёслаш, хулоса чиқариш, муносабат билдириш, баҳс-мунозара юритиш.

Қор ёғди - ризқ ёғди - 4 соат.

– қиш фаслида она ернинг куч тўплаши. Катталар ва болалар қувончи.

– байрамлар, табиатдаги ҳодисалар қор, яшил арча, қишлаб қолувчи қушлар ҳақидаги фикрлатувчи бадий матнлар. Қиш ва ёз манзарасини тасвирлаш.

– бадий асарни қиёсан идрок қилиш. Асарнинг бошланма, асосий нуқта ва яқунламасини белгилаш. Саволлар асосида матнни қисмларга бўлиш.

Инсон одоби билан гўзал – 2 соат.

– жамоат жойларида кўчада, мактабда, меҳмонда ўзини тута билиш, меҳмонга бориш ва кутиб олиш санъати, катталарни ҳурмат қилиш, кичикларга ёрдамлашиш, кулги умрни узайтириши, бироқ меъёрни сақлаш хусусидаги ахлоқий мавзудаги бадий матнлар.

– бадий матнга режа тузиш, саволларга жавоб бериш ёки савол тузиш, режа асосида матн мазмунини тўлиқ қайта ҳикоялаш.

Табиат билан суҳбат - 8 соат.

– Қирғизистон табиатини асраш, сув ҳавзалари, ариқ ва дарёларни тоза сақлаш, сувни исроф қилмаслик, дарахтлар, гуллар, қушларни севиш, ҳайвонларни парваришлаш. Коллекция, гербарийлар, расмли альбомлар тузиш.

– бадий тимсол ва қаҳрамонларни таърифлашда матндан муҳим белги ва хусусиятларни ажрата олиш ва иш дафтарларига қайд этиш.

Зумрад баҳор - 4 соат.

– баҳор фаслининг элчилари: бойчечак, қалдирғоч, бодом дарахти ҳақида, табиатнинг яшил олами, табиат ҳодисалари, момақалдирик, ёмғир ва бошқалар ҳақидаги бадий матнлар.

– бадий матн асосида ижодий фикрлаш, расм чизиш, эссе ёзиш. Бадий тимсолларни аниқлашга ва унинг маъносини изоҳлашга ўрганиш.

Онажоним алла айтади - 2 соат.

- она алласи, оналарни ҳурмат қилиш, эъзозлаш.
- оиладаги ака-ука, опа-сингилларига кўмаклашишда оналарга ёрдам бериш.
- буюк шахсларнинг ота-оналарига бўлган меҳр-муҳаббат туйғулари ифодаланган бадий матнлар.
- бадий матндан асар қаҳрамонларини ажрата олиш, уларнинг хулқ атвори ва ташқи кўринишини танлаб ўқиш, таърифлаш, муносабат билдириш.

Ўлкамиз ижодкорлари - 6 соат.

- Қирғизистондаги маҳаллий ижодкорларнинг болаларга хос асарлари. Маънавий қадриятларни ифодаланиши.
- бадий асарлардаги жой номлари таърифи, муҳим белгиларини аниқлаш ва харитадан топиш.

Қардош ва дунё болалари адабиёти - 5 соат.

- бадий асарда тенгдош болалар ҳаёти, уларнинг ўзига хос олами, ўй-фикрлари, одоб-ахлоқи, қадриятлари.
- уларнинг хулқ-атворини қиёслаш, ўхшаш ва фарқли жиҳатлари хусусида фикр юритиш, муносабат билдириш.

Ўйлаш, фикрлаш ва ижод қилиш – 2 соат.

- болани фикрлаш қобилиятини ривожлантириш, асардаги воқеликларга ўз муносабатини билдириш ва мушоҳадаларини ижодий ишлар: кичик ҳажмли эссе, сюжетли расм, тасвирий ҳикоя, эртак ёки шеър орқали ёритиш.

Ўқув йили якунида ўқувчилар қуйидаги компетентларга эга бўлади:

- нотаниш матнни ифодали, бир дақиқада 40-50 сўз ўқийди.
- матн мазмунини оҳанг, тўхтам, мантикий урғу ва овоз баланд-пастлиги асосида ифодалайди.
- матннинг турлари ва унинг бошламаси, асосий нуқтаси ёки намунасини аниқлайди;
- матнни қисмларга бўлади, сарлавҳа қўяди, режа тузади, ҳикоя қилади, қайта тасвирлайди, воқеа-ҳодисалар юзасидан асосий фикрни айта олади.
- иллюстрациялардан фойдаланиб матн мазмунини айта олади.
- матндаги тимсолларнинг ҳатти-ҳаракатларини тўғри баҳолай олади, бир-бирига қиёслайди, ўз муносабатини билдиради;
- адабий тил меъёрига риоя қилади, матндан, тимсоллар, табиат ҳодисалари тасвирланган ўринларни аниқлайди.
- матн жанрини аниқлай олади, жанр ҳақида элементар маълумот айта олади;
- матнни оғзаки шаклда қисқартириб, кенгайтириб ёки айрим ўринларни танлаб ҳикоя қилади;
- 80-90 сўздан иборат иншо ёза олади;
- матндаги воқеалар, тимсолларни ёритишда турли жадваллар, лойиҳалар туза олади, расм тузади;
- мақол, ҳикматли сўзлар маъносини тушунтира олади;
- барча ҳалқларнинг байрамлари, маросимлари, урф-одатларини солиштиради, изоҳлайди;

- ўзбек ва қирғиз, қардош ва жаҳон болалар адиблари ва адабиётини билади;
- жамият учун зарур бўлган касбларни билади, эгаллашга интилади.

4-синф

ҳафтасига – 1,5 соат, йил давомида 51-соат

Синфда ўқиш учун - 49 соат

Ўтилган мавзуларни такрорлрш-2 соат

Қирғизистон умумий уйимиз – 4 соат.

- Қирғизистон республикаси мустақиллиги, конституцияси, турли миллат ва элатларнинг дўстлиги, миллий қадриятлар, урф-одат, маросимларни акс эттирган бадиий матнлар.
- бадиий асарларни интонация, дикция билан ифодали ўқиш. Турли миллатлар урф-одатлари, қадриятларини қиёслаш, ўзига хосликларини аниқлаш. Дўстлик альбомини тузиш.

Тил билган - эл билади - 4 соат.

- тил ва унинг аҳамияти. Дунё тилларини билган ҳолда ўз она тилини эъзозлаш.
- тил ўргатган устозлар
- рубоий, ҳикматли сўз ва ғазал, ҳикоятларни ифодали ўқиш.

Халқ оғзаки ижоди дурдоналари - 6 соат

- болаларга хос афсона, ривоят, достон ва халқ кўшиқлари («Манас» ва «Алпомиш» достонларидан парча).
- бадиий асарларнинг жанр ўзгачалиklarини фарқлаш. Тимсолларни матндан мустақил топиш ва уларнинг хулқ-атворидан оҳанг орқали ёритиш.

Табиатни авайланг, асранг - 8 соат

- бадиий асарларда она табиатга бўлган муҳаббат,фасллар зийнати ўқувчиларнинг ҳайвонот ва қушлар оламига бўлган муносабати.
- ҳайвонлар, қушлар, дарахтлар, ўсимликларнинг рамзий ва мажозий маънода қўлланилиши. Шифобахш гиёҳлар ва уларни асраш.
- бадиий асарни қисмларга ажратиш ва улар орасидаги боғланишни аниқлаш. Воқеа нимадан бошланди, қандай давом этди ва қандай якунланди, саволлар асосида мустақил ишлаш.

Менинг олашим - 2 соат.

- болалар дунёси, ўй-фикри, орзу-умидлари, ҳаёти ҳақидаги тушунчаларини акс эттирган бадиий асарлар.
- бадиий матндан асосий сўз, образ, ғояни аниқлаш ва таҳлил қилиш.

Ўйлаймиз, фикрлаймиз – 4 соат.

- ўқувчини фикрлаш қобилиятини ривожлантиришга қаратилган бадиий асарлар.
- матндан сўзлар, иборалар, омоним, синоним, антонимларни, ҳикматли сўз ва мақолларни аниқлаш, маъносини изоҳлаш. Жумбоқли топшириқларни ечиш, фикрлаш.

Менинг ижодим – 4 соат.

- ўқувчиларнинг ижодий ишлашга қаратилган бадиий матнлар, сюжетли расмлар, илмий-оммабоп мақолалар, ҳикоя, эртаклар в.б.

– матндаги асосий сўз, фикрларни иш дафтарга сноска қилишни режа тузиш ва унинг асосида ҳикоя, эртак, шеър ёзиш ва ҳикматли сўз, мақол, топишмоқлар яратиш.

Кўклам ойим келди - 4 соат.

– баҳор байрамлари, 8-март, Наврўзда тайёрланадиган таомлар, уларнинг шифобахш хусусияти, одамлар ўртасидаги меҳр-муҳаббат, адолат, тинчлик, дўстликни ёритуви асарлар.

– бадиий матнни тўлиқ қисқартириб, танлаб мазмунини бузмай, тартибли ҳикоя қилиш учун асосий ўринларни белгилаш

Ўлкамиз ижодкорлари - 4 соат.

– Қирғизистондаги болалар ёзувчи ва шоирларнинг асарлари. Уларнинг ижодига муносабат билдириш, баҳолаш, фикрларини далиллар билан бериш.

Қардош ва жаҳон болалар адабиётининг сара асарлари - 5 соат.

– бадиий асар қаҳрамонларининг хулқ-атворини баҳолаш, қиёслаш, баҳслашиши, фикрини изчил баён этиш.

– асар қаҳрамонларини таърифлашда оғзаки ёки ёзма шаклни қўллаш.

Орзулар қанотида - 2 соат.

– болаларнинг келажакдаги орзулари: касб танлаш, бирон ҳунарни эгаллаш, сирларини англаш, сайёралар, юлдузлар оламини билиш. Саргузашт асарлар.

– бадиий асардан олган таасуротлари асосида лойиҳалар тузиш, жадвал ва макетлар яшаш. Гербарийлар, коллекциялар тузиш.

Ёзги таътилдаги режалар - 2 соат.

– болаларнинг ёзги таътилдаги ҳаёти тасвирланган шеърлар, ҳикоялар.

Ўқув йили якунида ўқувчилар қуйидаги компетентларга эга бўлади:

– нотаниш матнни адабий тил меъёрида ва бир дақиқада 60-70 та сўз ўқийди;

– бадиий асар жанрларини ифодали ўқишдаги ўзгачаликларни фарқлайди;

– матнни ифодали ўқишда темп, дикция, интонацияга риоя қилади, ролларга бўлиб ўқишда тимсоллар хулқ атвори, ҳатти-ҳаракатларини оҳанг орқали ифодалай олади;

– матнни қисмларга бўлади, режа тузади, қисмлар орасидаги боғланишни аниқлайди;

– матн қандай воқеа билан бошланди, қандай давом этди ва қандай якунланди, саволларига оид фикрларни айтади, ундаги бош ғояни аниқлаб, таҳлил қила олади;

– иллюстрация, тузилган режа асосида матнни тўлиқ, қисқа, танлаб мазмунини бузмай, тартибли ҳикоя қила олади;

– тимсоллар, табиат ҳодисалари тасвирини матндан аниқлайди;

– тимсоллар ҳатти-ҳаракати хулқ-атворига баҳо беради, бир-бирига қиёслайди, ўз фикрини билдиради;

– матндаги сўзлар изоҳи устида ишлайди, омоним, синоним, антонимлардан фойдаланади, нутқ бойлигини ўстиради;

– мустақил режа тузиб, баён, иншо ёза олади;

– шеър ёзиш қонидаси ҳақида тушунча олади ва ижод қилади;

– матндаги воқеаларнинг боришини ёки якунини ўзгартириб туза олади;

– мақоллар, ҳикматли сўзлардан фойдаланиб кичик ҳикоя, эртаклар яратади;

– бадиий ва илмий-оммабоп матнларни фарқлайди;

– китоб, билан ишлашни, зарур ўринларни кўчириб олишни, белги қўйишни (сноска қўйиш), сатр боши, бош мавзу билан мавзуларни ажратишни билади;

- турли ҳолатларда фикр алмашинишни, баҳслашишни, ўз фикрини маданиятли баён этишини билади;
- ҳамкорликда ишлашни, ўзгалар фикрини тинглашни, ўз фикрини тартиб билан баён этишни билади;
- сўз ва гаплардан ўринли фойдаланиб баён этишни билади;
- бадий асарда тасвирланган воқелик асосида жадваллар, схемалар, лойиҳалар, макетлар ясайди, гербарий ва коллекциялар тайёрлайди.

Текст билан ишлашда ўқувчилар эга бўлувчи асосий компотентлиликлар:

- тайёр матнни ўқиш, бадий, равон ва тушуниб ўқиш;
- матн мазмунини тушунтириш;
- матндан сўз ва гапларни олиб таҳлил қилиш;
- матнларни ролларга бўлиб ўқиш;
- матндаги тушунмаган сўзларнинг маъносини таҳлил қилиш;
- матн мазмунини ўқитувчи берган саволларга қисқа ва ҳар қайси ердан айта олиш;
- айрим грамматик шакллар қатнашган сўзларни ўқитувчи талабига мувофиқ таҳлил қила олиш;
- матннинг тарбиявий маъносини тушуниш, баҳо бера олиш;
- матндаги қаҳрамонларнинг характерларига тавсиф бера олиш;
- парчаларни образли, ифодали ўқиш;
- ўтилган грамматик материалнинг характерига мос матн бўйича қўшимча ишларни бажариш учун уйга вазифа бериш, шеър ёдлаш.

II. ОЗБЕК ТИЛИ ЖАНА ОКУУ ПРЕДМЕТТЕРИН ОКУТУУНУН ПРИНЦИПТЕРИ, МЕТОДДОРУ ЖАНА ФОРМАЛАРЫ

Принциптери:

- Илимийлүүлүк принциби, бул принципке ылайык кыргыз тили жана окуу предметтерин окутууда теориялык маалыматтардын, эрежелердин, талдоолордун ж.б. мазмунунун илимий жактан такталгандыгы, тууралыгы, негиздүүлүгүнүн болушу эске алынды;
- Проблемалуулук, бул аркылуу аталган предметтерди өздөштүрүүдө окуу материалдарын баяндоонун проблемалуулугу, алдыга проблема коюп аны чечүү жолдорун көрсөтүү, окуучунун чыгармачыл ишмердүүлүк аракеттерин уюштуруу технологиялары көңүлгө алынды;
- Көрсөтмөлүүлүк, бул аркылуу кыргыз тилинен да, окуудан да баланын эсте тутуусун түшүнүктөрдү предметтүү баяндоо аркылуу бекемдөө керектиги жетекчиликке алынмакчы;
- Аң-сезимдүүлүк принциби менен тилдик жана адабий түшүнүктөрдү жаттатуу менен эмес, окуучунун аң-сезимдүү кабылдоо аркылуу өздөштүрүүсүнө багыт берүү иштерине багыт берилет;
- Активдүүлүк принциби аркылуу сабактагы таанып-билүү иш-аракеттерин ыкчамдатуу, активдештирүүчү методдор аркылуу окуучунун өздөштүрүүсүн ыкчам жана натыйжалуулугуна жетүү максаты коюлат;

- Жеткиликтүүлүк принциби сабактын мазмунунун баланын курагына, кабыл алуу өзгөчөлүктөрүнө жараша берилиши, ошого ылайык методдордун тандалышына алып барат;
- Системалуулук принциби кыргыз тилинен окуу материалдарынын жана окуудан тексттердин тематикаларынын мазмунунун уланмалуулукта, ырааттуулукта берилишинде жетекчиликке алынмакчы;
- Турмуш менен байланыштуулук принциби тилдик мисалдардан жана адабий чыгармалардын тексттеринин мазмунунан турмуштук далилдерди келтирүү менен салыштыруу, ынандыруу иштери жүрөт;
- Тарбиялоочулук принциби кыргыз тилинен да, окуудан да теманын мазмунунун тарбия берүүчүлүк мүмкүнчүлүгүнүн жогору болушунда жетекчиликке алынат;
- Оптималдуулук принциби сабактарда зарыл учурда туура методдордун тандалышы, аз убакытта жетишерлик өлчөмдө билим берүү жолдорун табууга жол көрсөтөт.

Өзбек тили, окуу предметтерин окутууда жетекчиликке алынуучу методикалык принциптер:

- кеп өстүрүүчүлүк принцип аркылуу кыргыз тили жана окуу сабактарында бардык окуу материалдары окуучулардын кебин өстүрүүгө, сөздүк корун байытууга жана сүйлөө маданиятына машыктырууга багытталат;
- сөз түзүүчүлүк принципке таянуу менен Алиппе мезгилинде алфавиттеги тамгалар ирети менен эмес, кептеги сөз түзүүсүнө жараша логикалык тартипте берилет;
- кырдаалдык принцип менен окуу ишмердиги 1-класстан тартып кырдаалдык – тематикалык сүрөттөр жана иллюстрациялар аркылуу сүйлөтүүгө, текст түзүүгө, диалог түзүүгө багытталат;
- тематикалык принцип, бул принципке таянуу менен башталгыч класстарда окуу материалдары уюштурулат, окуу сабактарындагы бардык окуу материалдар тандалат;
- этномаданий принцип –айрыкча маанилүү, анткени бул принципке таянуу менен, кыргыз тилин окутууда кыргыз элинин улуттук маданий сөз корун үйрөнүшөт, сөз маанилерин үйрөнүшөт, окуу материалдарын тандоодо улуттук руханий баалуулуктарды чагылдырган тексттер, анын ичинен, ырлар, аңгемелер, жомоктор ж.б. материалдар тандалат;
- табигыйлуулук принцип- бул окуучунун курактык өзгөчөлүктөрүнө жараша сүйлөө, окуу, жазуу иштерин уюштуруу ,текст тандоодо баланын кызыкчылыгы, кабыл алуусу, түшүнүүсү, өздөштүрүү мүмкүнчүлүктөрү, адабий-эстетикалык табитине жараша сабакты уюштуруу ишмердүүлүгүндө жетекчиликке алынат;

-кеп ишмердүүлүктөрүн байланышта жүргүзүү принциби – аркылуу кеп ишмердүүлүктөрүнүн угуу, окуу, сүйлөө (монологдук, диалогдук) жана жазуу түрлөрү максаттуу байланышта жүргүзүлгөндө гана окуучунун билими натыйжалуу калыптанат.

Өзбек тили жана окуу сабактарынын типтери жана аны уюштуруу жолдору

1. Аралаш (бириктирилген) сабактагы иш-аракеттер:

- сабактын тиби;
- сабактын формасы;
- сабакты өтүү методу;
- жабдылышы, керектелүүчү каражаттар.
- сабактын дидактикалык максаттары жана ага жетүүдөгү көрсөткүчтөр:
- а) максаттар;
- б) мугалимдин көрсөткүчтөрү;
- в) окуучунун көрсөткүчтөрү.
- жаңы сабактын негизги идеясы, кыскача мазмуну (тезистик формада):

бышыктоо:

- а) маалыматтык бышыктоо үчүн суроолор;
- б) үйрөнгөнүн колдонуп бышыктоо үчүн тапшырмалар;
- в) проблема чечүү багытындагы иштер;
- г) чыгармачыл бышыктоо үчүн иштер;
- күтүлүүчү натыйжалар, окуучулар ээ болуучу компетенттүүлүктөр:
- а) тилдик;
- б) кептик;
- в) лингвоэтномаданий.
- окуучулардын билимин баалоо формасы:
- а) прогноздоочу;
- б) формативдүү;
- в) суммативдүү.
- үйгө тапшырмалар:
- а) колдонуу багытындагы тапшырма;
- б) проблема чечүүчү тапшырма;
- в) чыгармачыл тапшырма.

1) Бышыктоо сабагындагы иш-аракеттер:

- сабактын тиби;
- сабактын формасы:
- сабакты өтүү методу;
- жабдылышы, керектелүүчү каражаттар
- бышыктоонун максаттары жана ага жетүүдөгү көрсөткүчтөр:
- а) проблема чечүү багытындагы суроолор жана тапшырмалар;
- б) чыгармачыл бышыктоо үчүн тапшырмалар;
- окуучулардын билимин баалоо;
- үйгө тапшырма:
- а) чечүүчү проблемалуу суроолор жана тапшыр-малар;
- б) чыгармачыл тапшырмалар

3) Жаңы билим берүү сабагындагы иш-аракеттер:

- сабактын тиби;
- сабактын формасы;
- сабакты өтүү методу;
- жабдылышы, керектелүүчү каражаттар;
- жаңы бере турган негизги түшүнүктөр;
- эрежелер, грамматикалык формалар, мыйзамдар;
- негизги түшүнүктөр жана аларды моделдөө;
- сабактагы жаңылык:
- а) жаңылыкты мугалимдин ачып берүүсү;
- б) жаңылыкты окуучунун ачуусу.
- ишмердиктер:
- а) мугалим менен бирге иштөөдөгү ишмердик:
- б) окуучунун өз алдынча ишмердиги;
- күтүлүүчү натыйжалар, окуучулар ээ болуучу компетенттүүлүктөр:
- а) тилдик;
- б) коммуникативдик;

в) этномаданий;

- окуучунун ишмердигин баалоо:

- үйгө тапшырма:

а) маалыматтык тапшырмалар;

б) проблема чечүү багытындагы тапшырмалар;

в) чыгармачыл бышыктоо үчүн тапшырмалар.

4) Кайталоо, текшерүү сабагынын планы;

- сабактын тиби;

- сабактын формасы;

- сабакты өтүү методу;

- жабдылышы, керектелүүчү каражаттар;

- кайталоо, текшерүү сабагынын максаттары жана ага жетүүдөгү көрсөткүчтөр;

- сабактын максаттары:

а) билим берүүчүлүк максаты;

б) өнүктүрүүчүлүк максат;

в) тарбиялоочулук максат;

- максатка жетүүдөгү көрсөткүчтөр:

а) мугалимдин көрсөткүчтөрү;

б) окуучунун көрсөткүчтөрү;

- алган жаңы билимди кайталоонун жана текшерүүнүн багыттары:

а) кайталоо үчүн суроолор;

б) маалыматтарды эске салып кайталоо үчүн суроолор;

в) эске салгандарды практикада колдонуп кайталоо жана текшерүү үчүн суроолор жана тапшырмалар;

г) эске салып проблема чечүүсүн текшерүү багытындагы суроолор жана тапшырмалар:

д) эске салып чыгармачыл кайталоо үчүн тапшырмалар

- тест менен кайталоо;

- окуучулардын билимин баалоо;

- үйгө тапшырма:

а) проблемалуу суроолор жана тапшырмалар

б) чыгармачыл тапшырмалар.

5) Көнүгүү, машыгуу сабагы:

- сабактын тиби;

- сабактын формасы;

- сабакты өтүү методу;

- жабдылышы, керектелүүчү каражаттар;

- көнүгүү, машыгуу сабагынын максаттары жана ага жетүүдөгү көрсөткүчтөр:

- дидактикалык максаттар:

- билим берүүчүлүк;

- өнүктүрүүчүлүк;

- тарбиялоочулук.

- максатка жетүүдөгү көрсөткүчтөр:

а) максатка жетүүдөгү мугалимдин көрсөткүчтөрү;

б) окуучунун көрсөткүчтөрү.

- сабактагы ишмердиктин багыттары:

а) мугалим менен бирге иштөөдөгү ишмердик;

б) окуучунун өз алдынча ишмердиги;

- көнүгүү-тапшырмалардын мүнөзү:

а) эске салгандарды практикада колдонуп машыгуу жана көнүгүү үчүн суроолор жана тапшырмалар;

б) проблема чечип машыгуу үчүн суроолор жана тапшырмалар;

в) чыгармачыл машыгуу жана көнүгүү үчүн тапшырмалар

- күтүлүүчү натыйжалар, окуучулар ээ болуучу компетенттүүлүктөр:

а) тилдик компетенттүүлүк;

б) коммуникативдик компетенттүүлүк;

в) этномаданий компетенттүүлүк;

- окуучулардын билимин баалоо:

- үйгө тапшырмалар:

а) проблемалуу тапшырмалар;

б) чыгармачыл тапшырмалар.

Байкалып тургандай, сабактын типтеринин бири-биринен функционалдык өзгөчөлүгү кандай болсо, сабактын пландарына дал ошол өзгөчөлүктөр көрсөтүлгөн. Ошол өзгөчөлүктөрүнө жараша сабактар кандай өтүлөрү планда чагылдырылат.

IV. БААЛОО

Баалоонун критерийлери

Окуучулардын оозеки жоопторун баалоонун жалпы чен-өлчөмдөрү

Окуучу менен мугалимдин ортосундагы байланыштын эң көп колдонулган формаларынын бири – мугалимдин суроо-тапшырмаларына окуучунун оозеки жооп бериши. Жооптун тууралыгы белгилүү өлчөмдө суроо-тапшырмалардын түшүнүктүү, так берилишине байланыштуу да болот жана убакыт үнөмдөлөт.

Оозеки жоопторду баалоодо төмөнкүлөрдү эске алуу керек: окуучунун аныктаманын маңызын, тексттин кебин түшүнүүсү, алардын негизги маанисин, мазмунун айтып бериши, айтылуучу ойго карата сөздөрдү тандап, билип, ыктуу колдонушу. Сүйлөм курулуштарынын тактыгы, анын айтылыш интонацияларынын тууралыгы, берген жоопторунда өз оюнун болушу, анын далилдүүлүгү; сүйлөө кебинин лексикалык байлыгы, ой жагынан ырааттуулугу.

Оозеки жооптордо беш «эң жакшы» деген баа төмөнкү учурларда коюлууга тийиш: мугалимдин суроо-тапшырмаларына толук, канааттандыруу жана жооп берсе; окуу китебин, мугалимдин түшүндүрүүсүн түздөн-түз ээрчибей, өз оюн кошумчалап, кебин адабий тилдин нормасында системалуу түрдө айтып берсе, айткан теориялык түшүнүктөрүн мисалдар менен айкаштырып далилдей алса;

«жакшы» деген баа жогорудагы тапшырмаларды аткарууда анча-мынча так эместиктер кетирилсе, ал кетирилген так эместиктерди ондоо, ойго толуктоо иретинде берилген кошумча суроолорго толук, ойдогудай болбой, бирок жалпысынан негизги түшүнүгү бар экени билинип турса коюлат.

Мугалимдин суроосуна окуучу анча-мынча жооп берип, толук эмес түшүнүгүн көрсөтүп, теориялык маселелерди мисал менен далилдей албаса, кебинде өз оюн системалуу баяндай албай, сүйлөө кебинде эки-үч ката кетирсе «канааттандыруу» деген баа коюлат.

«канааттандыруу эмес» деген баа окуучу материалды билбей, аныктамаларды туура айтып бере албай, маанисин бузуп, келтирген мисалы да дал келбей айтылган учурда коюлат.

БААЛОООНУН НОРМАЛАРЫ

Мугалим окуучулардын жазуу иштерин баалоодо төмөнкүлөрдү эске алат: айтылган сөздөрдү туура кабылдап, теория менен айкалыштырып, орфографиялык эрежелерге ылайык туура жаза билүүсү, окуучунун ар түрдүү дил баян, баяндама жумуштарына өзүнүн түшүнүгүн, ой жүгүртүүсүн системалуу түрдө жаза билүү деңгээли; жазууда орфографиялык, пунктуациялык жана стилистикалык эрежелердин сакталышы; окулган текст боюнча план түзүп, реферат, баяндама жаза билүүсү, иш кагаздарын өз эрежеси, талаптары боюнча жазуусу ж.б.

Жат жазууларга коюлуучу бирдиктүү талаптар:

Жат жазуу – окуучулардын орфографиялык, пунктуациялык сабаттуулугун текшерүүнүн эң негизги формаларынын бири.

Ал үчүн өтүлгөн темаларга карата текст туура тандалып, окуучулар үчүн түшүнүктүү болушу керек. жат жазуунун текстинде учураган айрым түшүнүксүз, өтүлө элек эрежелерге ылайык жазылуучу сөздөрдү мугалим доскага жазып бериши керек. бирок мындай сөздөр жалпы тексттин көлөмүнүн бештен бир бөлүгүнөн ашпоого тийиш.

Ар бир жат жазууда белгилүү максат болот. Ал өтүлгөн материалдын кандайча өздөштүрүлүп жаткандыгынан кабар берип, теориялык билимди иш жүзүндө колдоно билүүгө үйрөтүүсү керек.

Текшерүү жат жазуусунун текстинин көлөмү:

5-класска чейректтик текшерүү иштеринде 90-100 сөз сунушталат. Аларды текшерүүдө төмөндөгүлөр жетекчиликке алынат.

Жат жазуунун каталары төмөндөгүдөй учурларда эсептелинбейт:

- өтүлө элек эрежелерден кетирилген каталар;
- сөздүн жазылышын билип туруп, тамгаларды байкабай (механикалык түрдө) алмаштырып же айрым тыбыштар түшүп калган учурда (мисалы: «кызмат» дегендин ордуна «кызма» деп, «түшүм» дегендин ордуна «түшм» болуп жазылса)
- орфографиялык эрежелерди такталбай эки түрдүү жазылып келе жаткан сөздөр (мисалы: «дубана» - «думана», «насыят» - «насаат»)
- жазма тамгалардын басма түрүндө жазылып калган учурлары. Бир сөз же сөздүн бир мүчөсү түшүрүлүп жазылып, же алмаштырылып калып, ошол сүйлөм ой жагынан, стилдик байланышы жагынан бузулбаса (мисалы: айылдык кишилер – айыл кишилери, атчан кишилер – атчандар – атчан адамдар ж.б.)

Баа коюуда мугалим катанын одоно же одоно эместигине карата мамиле кылат. Одоно эмес ката окуучунун сабатын текшерүүдө чечүүчү мааниге ээ болбойт. Ошондуктан андай каталардын эки-үчөөнү бир ката катары эске алуу керек. Одоно эмес каталарга төмөнкүлөрдү кошууга болот:

- сөздөрдү ташымалдоодо сөз туура ташымалданып, ташымал белгисинин коюлбай, же белгинин эки жакка тең коюлушу;
- интонацияга байланыштуу тыныш белгинин алмаштырылып коюлушу (мисалы сүйлөмдүн баш жагында сырдык сөздөн кийин үтүрдүн ордуна илеп белгисинин коюлуп калышы ж.б.);
- окуучу жазылышын билип туруп, бир сөздү бирде туура, бирде ката жазса;

- бир эле сөздөн ар кайсы жерде бирдей ката кетирсе, бир эле ката деп эсептелинет;

Жазуу жумушунун тазалык деңгээлине; оңдоолордун көп, аздыгына карата мугалимге бир бааны төмөндөтүп коюуга мүмкүндүк берилет. Айрыкча, булганыч жазылган жана үчтөн ашык оңдоосу бар иштерге «5» деген бааны ыйгарууга болбойт.

Жат жазууларда орфографиялык, пунктуациялык каталар, жазуунун техникалык эрежелери, иштин тазалыгы эске алынып бир гана баа коюлат. Эгерде, айрым учурларда, жат жазууга кошумча иштер тапшырма катары кошо берилсе, экөөнө эки башка баа коюу талап кылынат.

Жат жазууга баа коюу чен-өлчөмдөрү:

«5» деген баа катасыз жазылган, бир орфографиялык же бир пунктуациялык катадан ашпаган, үчтөн ашык оңдоолор болбогон иштерге коюлат.

«4» деген баа каталардын жалпы саны төрттөн ашпаган (эки орфографиялык, эки пунктуациялык же төрт орфографиялык, төрт пунктуациялык) жат жазууларга коюлат.

«канааттандырарлык» деген баа төрт орфографиялык, төрт пунктуациялык же үч орфографиялык, беш пунктуациялык катасы жок туруп жети ката жиберилген иштерге коюлат.

«канааттандырарлык эмес» деген баа «канааттандырарлыкка» коюлуучу иштин чегинен ашкан, жети орфографиялык, жети пунктуациялык; же алты орфографиялык, сегиз пунктуациялык же сегиз орфографиялык, алты пунктуациялык ката кетирген иштерге коюлат.

Сөздүк жат жазууларда: «эң жакшы» деген баа катасы жок, «жакшы» деген баа бир эки катасы бар, «канааттандырарлык» деген баа үч-төрт ката кетирген, «канааттандырарлык эмес» деген баа төрт-беш катасы бар иштерге коюлат.